НАТУРА Й КУЛЬТУРА

ДІЙОВІ ОСОБИ

Мокрина Ко в а л єн ч и х а — 35 літ.

Галя, її дочка — 17 літ.

Тетяна, її мати — 55 літ.

Петрусь, її син—— 12 літ.

Кучерявий, другий чоловік Мокрини — 30 літ.

Скиба, молода людина, сусіда.

Пшеничний, фельдшер.

Ф і ял ко в, дяк.

Вознюченко, крамар.

С ус па, службовець з міста.

Стусаненко, селянин.

[

Прищепа, секретар.

А н к е т о в, бухгалтер.

М а н ю р а, друкарка.

Макарон, зав. кравецькою майстернею

Футорянський, зав. цукерочною фабрикою

Бубнов, зав. слюсарною майстернею

] — [торговельно-виробничого комбінату в місті]

Заноза.

Крушевська, дама. Селяни і селянки.

ДІЯ ПЕРША

У хаті Мокрини. Зимовий день. За обідом, що підходить до кінця, сидить уся родина — сама Мокрина, пишна, літ 35, красуня, повна, рум'яна, чепурненько вдягнена в звичайному селянському вбранні, її дочка Галя, зовсім молода, тоненька й струнка дівчина, Петрусь— хлопчик літ 12, Тетяна — Мокринина мати, жвава, сухенька бабуся, і Кучерявий — другий чоловік Мокрини, що перебуває в неї в приймах, вродливий, повнолиций і гладкий дядя, літ 30, голений, без вусів і бороди, в одягу військового покрою.

Мокрина. А ти чому не їси, Петрусику? їж мені все, а то й яблук не дам.

Петрусь. Я більш не хочу.

Мокрина. Що то значить не хочу — треба їсти, поїдеш* до міста вчитись, таких вареників вже не побачиш. А ти чому не їси, Борисе? Та що це сьогодні ніхто нічого не їсть, хіба погані вареники?

Кучерявий. Спасибі, я вже ситий.

Макрина. Може, ще ковбаски хочеш? Мамо, покладіть Борису Михайловичу ще ковбаси.

Кучерявий. Та годі-бо, не клопочись, так понаїдались, що й дихати нікуди. Он Суспа й то дивується, що ми стільки їмо. *

Мокрина (з незадоволенням). Суспа, Суспа. Багато він тямить, твій Суспа. Йому б тільки горілку смоктати. Чого це він, до речі, приїхав, цей Суспа?

Кучерявий (хмуро всміхається). Чого приїхав... ревізію робить в сільраді. Не всі ж отак сидять, як я, та їдять з ранку до вечора. Інші й діло роблять. До Суспи тепер'рукою не дістанеш... Окружний інспектор... неабияка свиня.

Мокрина. Подумаєш... інспектор. Не вірю я щось в його роботу — язиком дуже меле.

Петрусь. Мамо, дай яблука, я вже піду ковзатись, пізно.

Кучерявий (підводиться). Віриш не віриш, а сто карбованців за щось дають, мабуть, не дурно. (Сідає осторонь ліворуч і запалює цигарку.)

Тетяна. А боже ж мій, сто карбованців! Ось де дурні гроші.

Мокрина (порається з матір'ю біля столу). І справді. Якби мені сто карбованців, якого б я бугая купила! Галю, принеси яблука з комори, ці вареники постав у шафу, ковбасу так само.

Петрусь. Я теж піду до комори, можна?

Мокрина. Йди. Галя дасть тобі яблука. (До Кучерявого.) Так то ж у селі, а в місті хіба це гроші? Треба попереду спитати, скільки він розтринькає дурно. На ключі. (Дає Галі ключі.) Куди це ви, мамо?

Тетяна (одягає кожуха). Коровам корму дати.

Мокрина. Еге, я й забула. То постривайте — треба раніш пійло борошном засипати. Галю, принеси борошна з комори та позбирай скоринки для поросят.

Тетяна. А буряки й картоплю теж давати?

Мокрина. Ну, аякже. Постривайте, я зараз сама принесу.

Тетяна. І без тебе зробимо. (Виходить.)

Мокрина. Та порозмочуй, Галю, скоринки в, молоці поросятам, а то знов не будуть їсти.

Галя. Добре, добре. (Прибирає зі столу.)

Кучерявий (з місця хмуро). Розтринькає чи ні, зате

в*-місті живе. (Курить.) А хоч і розтринькає, то не дурно.

Звісно; не буде їсти з* ранку до вечора; •

Мокрина (не дочувши). Хто не буде їсти, поросята? Чому?

Кучерявий (злісно). Які там поросята! Я про Суспу кажу, тобі тільки поросята в голові. То ж місто — культура. (Курить.) Тільки й думаєш, що про свої поросята.

Мокрина (наївно). Неправда. Я й про тебе теж думаю, мій любий, гріх тобі так казати.

Кучерявий сердито відвертається.

Галя. Ну, ходім, Петрусю, до комори, дам тобі яблука. Петрусь. Ходім. Мамо, я піду ковзатись. Мокрина. Дивись, щоб тільки недовго, а то другий раз не пущу.

Петрусь. Добре, добре. (Одягає кожуха й виходить з Галею, яка збирає зі стола весь посуд.)

Мокрина замітає хату, потім виймає з шафи карафу з наливкою, тарілку з медом, тарілку з пирогами й ставить це все на маленький стіл ліворуч біля лави, на якій сидить і курить Кучерявий, що мовчки стежить за нею з хмурим і невдоволеним виглядом.

Мокрина. Може, хочеш закусити чого-небудь солодкого, пиріжка з повидлом, дивись, які гарні пиріжки, так на тебе й дивляться мазаним боком, або меду — чудовий мед, як пахне, неначе квіточки. А то, може, вип'єш чарочку вишнівки — солодка-пресолодка, я вчора переливала.

Кучерявий (хмуро). Спасибі, не хочу.

Мокрина (до Кучерявого). Та що з тобою? Чого це ти такий смутний сьогодні — не їв нічого за обідом, може, болить що, крий боже? (Пригортається до нього, зазираючи в очі.) Чого ти такий?

Кучерявий (курить). Та ніякий, що ти вигадуєш?

Мокрина (горнеться до мужа й бере його за руку). Ну, з'їж хоч один пиріжок, ти ж любиш з повидлом, або, може, хочеш, я принесу сметанки.

К у ч.е р я в и й. Я ж казав, що нічого не хочу. (Дивиться вбік.)

/ Мокрина (зазирає йому в очі). Ну, то скажи ж, чого ти такий смутний. Я ж бачу, що в тебе щось є на думці.

Кучерявий (хмуро усміхається). На якій там думці, хіба може бути що на думці або в голові при такому житті, як у мене,— їм, п'ю, сплю — ось тобі й всеньке' життя; спитай он у свого кабана, що ти годуєш на різдво — багато в нього думок?

Мокрина (сплескує руками). Ото, крий боже, що ти кажеш, Борисе, то хіба ж ти кабан.

Кучерявий (хмуро). Недовго й до кабана, ще трохи, то, мабуть, і захрюкаю. Сьогодні як учора, учора як завтра, день за днем, рік за роком, не вгадаєш, як і життя промине... Як подумати, що ось вже скоро сім років, як я сиджу тут у тебе в приймах, то аж страшно стане на душі... Що я зробив, чого здобувся за цей час? Мої товариші — он в газеті (бере зі столу і знов кидає газету) вгору пішли, силу забрали, ділами в місті орудують, а я що? В приймах сиджу сьомий рік, тільки і знаю, що їм та сплю, он яку пику відпас, то невже ж я не варт чого іншого? Невже ж я не побачу нічого кращого за увесь мій вік? Адже ж в мене є й сила, й розум, здається, гору б міг перевернути оцими руками.

Мокрина (сплескує руками). То невже ж тут нема чого робити, вдома, на землі? Я баба, а й то не пригадаю, де б тільки взяти часу, щоб зробити все, до чого кличе мене праця, земля, сьогоднішній день! Скільки треба мені потупати, щоб добутись пуття на моїх п'яти десятинах, на отих дідівських клаптиках, де ні кращої сівозміни не заведеш, ні кінської праці не окупиш. Скільки б'юся я в нашому созі 2, щоб засіяти спільно хоч одне поле, щоб завести трав'яний клин для корів. Але я допнуся свого! Я допнуся свого! Я допнуся, щоб викинули з созу отого Вознюченка, що тягне до куркулів та одби-ває інших од спільної праці. Я допнуся, щоб і у нас завели молочарське хазяйство, як в Любинецькій комуні. Ах, якби ти

знав, якого я бачила бугая в цій комуні З — розкіш! Сам, розумієш, муругий, а морда біленька та гладенька, неначе шовкова, гарна-прегарна, мов у тебе, мій любий, так би, здається, й поцілувала, а очі чудові та розумні — тільки що не говорить.

Кучерявий (розлючений зривається на ноги). Я бачу, що в тебе тільки бугаї в голові! Не досить того, що мені й так не можна показати носа на вулицю. З мене й так сміються у вічі. Вчора я сам чув, як дівчата казали про мене: "Дивись, он бугай, що придбала собі Коваленчиха на розплід, який гладкий". Бугай на розплід — ось моя доля! І в той час, коли є щасливі люди, що живуть в місті, де театри, клуби, електрика, жива робота... куль-ту-ра (знов сідає, відвернувшись і поклавши голову, на руки), тільки я один мушу сидіти в цьому коров'ячому болоті.

Мокрина (обурена, підводиться в свою чергу). Ага, тепер я бачу, в чім діло! Я тобі просто обридла, тобі потрібні панянки в шовкових панчохах. Я знаю, відкіля в тебе такі думки, яким вітром нанесло. Це все той Суспа нагавкав, пройдисвіт пекельний, щоб його з димом та чадом винесло, це він тебе збиває, це він підмовляє, щоб ти мене кинув та з ним до міста подався, то нехай же він тільки прийде, я йому все пригадаю.

•Суспа увіходить жваво й весело при самім кінці Мокршшних — слів. Він в міській бекеші й шкіряній шапці з навушниками, яку зараз же

скидає.

Суспа. Кому це ви збираєтесь пригадувати,, вельмишановна Мокрино Іванівно? Як ся маєте, добридень, як ваші корівки поживають? Ну, здається, все скінчив, акт готовий, всі підписали, копія Чемберленові 4, слава тетереву 5, здається, сьогодні їду. А ти все їси — й до обіду, і після обіду — ха-ха-ха! От життя! Що то, значить, жінка любить, так і несе то пиріжки, то варенички, то медку. Може, й мене почастуєте, шановна Мокрино Іванівно?

Мокрина (не даваться на нього, сухо). їжте, коли хочете. (Відвертається й виходить.)

Суспа (здивовано дивиться їй вслід). Фу-фу-фу! Що це таке? Яким це вітром подуло? (Сідає коло Кучерявого і закурює цигарку.)

Кучерявий (неохоче). Сердиться на тебе, що ти мене підмовляєш до міста їхати.

Суспа. Так, так, якраз, значить, на сімейну сцену натрапив. Ну, і що ж, ти, конешно, зараз же розкис і .ослабів, як Самсон перед своєю Далілою 6. Ось воно, значить, для чого і пиріжки, і медок, і наливочка. Що й казати, аргументи сильні (бере один пиріжок і їсть, говорячи), чудові ар-гу-мен-ти, аж в роті тають (бере другий), може, і я б не ус-то-яв, якби тиждень отак попоїв, прямо аж самі в рот (бере третій) лізуть (чавкає), одразу видно, що свої корівки — так маслом і котяться. (Наливає собі наливки і п'є, потім знов наливає і п'є, помалу дивлячись на світ.) А наливка! Да, а все ж таки, скажу тобі, Борисе, що я б не міг тут і дня вяжити. Ти розумієш, як тільки я згадаю, що увечері буду в місті, так у мене аж душа закипає. (П'є помалу, неначе мріючи.) Вулиця рівна, як стріла, електрика сяє, сніг блищить, трамваї дзеленькають, коні несуться, аж дух завмирає... скрізь оживлення, юрба, товкотня... дівчата сміються і зазирають в очі, перекрикуються, пустують. А тут тобі кіно, театри, клуби. Може, ще сьогодні увечері буду в театрі — у нас же там своя ложа, ходи хоч кожного дня. Сидиш собі в ложі або в першому ряду, а тут перед тобою роздраконюють яку-небудь баядерку 7,— жінки, розумієш, трохи не голі, танцюють, співають, перегинаються, ваблять і очима, і устами, кожним рухом блискучого білого тіла... Це ж життя, культура,— чуєш, як твій пульс биться разом з серцем великого міста, що кипить і клекоче навколо. А тут? Тільки й чуєш, як брешуть собаки або мукають корови під вікном. Та я би й сам почав* мукати по-волов'ячому-, —якби —прожив-тут— хоч рік,г—.побачиш, скоро й ти заревеш, он яку ряжку.відпас — чистий бугай!

Кучерявий (що хвилювався під час Суспиної промови, підводиться й нервово вихиляє чарку наливки). Але що ж робити! Що робити! Навіщо ти дратуєш мене, Суспо? У мене й так душа горить од цих думок.

Суспа. Що робити? Кидати це болото й їхати в місто. ^Кучерявий, їхати, їхати (ходить по хаті), легко сказати* їхати. А далі що? На біржі стирчати 8 два роки?

ь Суспа. Та нічого подібного. А трипроцентна броня навіщо?...9 Та що броня! Адже ж там і так тебе знають. Досить одного Головченка, що зараз заступником голови.

Кучерявий. Та що ти кажеш,— Головченко? Дмитро Головченко! Митька! Адже ж він у нас в полку... Головченко. Та це ж перший приятель був — скільки... (Не може говорити від хвилювання.)

Суспа. Ну, ось бачиш, а тепер рукою не дістанеш. Кабінет, телефон, кур'єр, без доповіді й не суйся. Та хіба ж він для старого товариша не зробить!

Кучерявий. Іду! Неодмінно їду. (Вихиляє чарку.) Тільки... все ж таки, як же без грошей... треба ж хоч на перший час..." квартира, одягтись, як слід, те да се...

Суспа (здивовано). Адже ж у тебе є. Ти ж сам показував повний гаман червінців.

Кучерявий (замішаний). Та це не мої... це, розумієш, 200 карбованців Мокрини, себто не Мокрини, а громадських... вона тут, розумієш, хоче заснувати якусь там молочарську артіль... ось і гроші зібрала, то дала мені, щоб я купив поки що облігацій, поки вони там зарегистрируються,— сказано, баба.

Суспа. Ну, то це дурниця. Грошей зараз не треба, да в крайнім случаї візьмеш і у неї на який-небудь тиждень-два, гроші ж будуть.

Кучерявий чеше потилицю.

Суспа. Ну, то що ж, значить, їдемо. Знаєш, що краще всього, щоб порвати одразу, їдемо сьогодні ж укупі, а то я знаю, як тільки я виїду, ти знов загрузнеш тут в свої перини та вареники, не витягнеш тоді тебе й ковальськими обценьками. А щоб біуло тихо-мирно, скажи своїй Мокрині, що їдеш тільки на час, здати її гроші до каси,--— гаразд?

Кучерявий (знов чеше потилицю). Гаразд то гаразд. Тільки ж знов — адже ж там скрізь партійні, а ти ж знаєш, що я тільки потерся коло партії, ще в двадцятому році вичистили за одрив та за дівчат... Що ж я там робитиму, яким-гіебудь регистратором — невелике, розумієш, щастя. ' С у с п а. Юринда! Я ж не партійний, а дивись, заворг-1 інстр, ревізікроблю, партійних викидую. Та я ж замухришка, ніякого виду, тільки тим і беру, що веселий, як горобець, а тебе, з твоєю пикою та животом, та панською поставою одразу за зелений стіл посадять. Менш як на голову якої-небудь молочарспілки й не Згоджуйся. Настоящий бугай!

К у ч ер я в и й (знов починає ходить). А здорово було б справді головою... Кабінет, телефон, друкарочку таку гарненьку в панчішках, секретаря там якого-небудь в окулярах... (сідає), він тобі стоїть зігнувшись, а ти на нього: "Га! Що! Що ви юринду верзете. Діла не розумієте. Мовчать!"

Суспа (регоче). Так, так. Да ти вже й зараз готовий.

Кучерявий (вихиляє чарку наливки й ще більш запалюється). А знаєш, я просто не можу бачити, як хто в окулярах,— просто з душі верне, так, розумієш, і тягне заїхати по сопатці.

С у с п а. Ну, то в чім же діло! Хіба ж не ясно, що при такій вдачі тобі певна дорога в місто. Це ж город, культура, а хіба ж ти не знаєш, що культура в тому й заключається, щоб тебе боялися інші. Це тобі всякий Чемберлен скаже.

Кучерявий. Згода! їду! Ну, а там, якщо, то можна й у партію записатись.

Суспа. Да навіщо. Конешно, як не буде ходу, то можна й записатись, а так... Я тобі скажу, в чому секрет: не треба бути партійним, треба лише вміти хвасон держати; коли не хочеш бути шляпою та хочеш, щоб тебе поважали, перше — держи себе сміло, а головна річ — багато не думай, якщо і дурість яку збрешеш, не мішайся, крий просто по-пролетарському. —Всім кажи "ти", в случаї чого, й матом обложи,— от тоді одразу всі побачать, що ти не шляпа,— а це, мій любий, і є найголовніша річ.

Кучерявий (знов вихиляє чарку наливки). Гаразд. Згода. Вра! Іду сьогодні ж. (Б'є Суспу по руці.) Я, брате, довго збираюсь, але як наважусь, тоді мене й сто баб не вдержать. Ходім зараз же, трохи пройдемось, а там і в дорогу. (Вихиляє ще чарку.) Годі вже мені тут сидіти з коровами та бугаями. Козак да воля — заласна доля 10, сором козакові коло спідниці сидіти. Ходім.

Суспа (підводиться). От і гаразд, давно б так.

Оба одягаються й ідуть до дверей.

Я так і знав, що ти козак, а не шляпа.

Мокрина увіходить і дивиться неймовірно на обох.

Кучерявий. їдемо, Суспо, їдемо, друже. (Вітає Мдкри-ну рукою.) Еге ж, Мокрино Іванівно,— годі. Це вам не ко... це вам не ко-ро-вня. Це куль-ту-ра. Розумієте, куль-ту-ра.,

Оба виходять трохи хитаючись.

Мокрина (сплескує руками й довго дивиться їм вслід). Ну, чи ж ви бачили! Куль-ту-ра! Ні. Я цього так не зоставлю. (Хапає кожух і хутко виходить.)

Увіходять Галя і Скиба — молода людина в напівселянському, напів-

міському одягу.

Галя. Щось у нас сьогодні недобре робиться вдома. Борис Михайлович чогось смутний, мама кудись зараз побігли... а тут ще ти виїжджаєш — все одразу... (Сідає на лаві.) Не встигла я ще зрадіти, що ти повернувся, а ти знов хочеш їхати, та ще й назавжди.

Скиба. Та де ж там назавжди, що ти вигадуєш, моя ясочко. Ти ж повинна радіти, що нарешті-то я здобувся, чого бажав,— хіба ж наше щастя не спільне?

Галя. Добре спільне, коли ти їдеш в місто, а я тут лишаюсь.

Скиба. Та це ж тільки тимчасово. Головне я зробив, влаштувався в промвідділі, поки на сорок карбованців. А тепер треба знайти хоч кімнату — не візьму ж я тебе абикуди. Найду кімнату, зароблю трохи грошей, мені вже обіцяли плани давати креслити, а там навесні заберу й тебе, моя зірочко, дівчино моя люба. (Пригортає її до себе.)

Галя (визволяється). Якби я була твоя люба, то не їхав би від мене куди видно.

Скиба. Що робити, Галю, на те життя, треба працювати, щоб мати право на щастя.

Г а л я. То хіба ж не можна тут працювати? І що вас усіх так тягне до того міста? Он і Борис Михайлович нудиться, тільки й гадає що про місто, а в місті, кажуть, і для своїх роботи не вистачає, до чого ж їхати, не розумію — у городян хліб одбивати? І що в тому місті хорошого? (Сердито одвертається.)

Скиба (бере її руки). Звичайно, що не все там добре, моя Галочко, але там є одна непереможна принада, що до неї пориває мою душу з першого часу моєї свідомості,— це нове життя, що виношується, виковується там з муками, бодай з помилками, але все' ж таки воно кипить, клекоче, і кожний його відгук зворушує всю мою істоту таким безмірним жаданням — піти, шукати, зазнати самому... Як часто за оці шість років я ходив на станцію дивитись на рейки, що ведуть туди — до нового життя... З якою жадливою увагочю придивлявся я до всього, що маяло повз станцію та, зупинившись на мить, говорило мені про нього... Спочатку в перші роки це були обшарпані червоноармійці з кулеметами, з суворими бородатими лицями, що вперто, з непереможною вол^ю дивились туди, вперед, де чекало їх вороже

міста старого побуту... Минали роки;., вже інші, теж,суворі облиячя виглядували з вікон вагонів,— це були робітники, багато робітників, і вони теж дивились наперед, де чекала їх будівнича праця... потім комісари з товстими портфелями... комсомолки в червоних хустках, з веселим сміхом, з бадьорим, сміливим .поглядом... і ці зупинялись на мить, і разом з паровозним димом долинали нечувані, такі поривні слова... будівництво, конференція... профробота, індустрія... радіо... шкільна мережа... і над усім одне чарівне, мов музика,1 слово — культура... І от з того часу я не можу заспокоїтись, поки не знайду, не зазнаю сам цього невідомого, нового життя. (Пригортає її до себе.)

Галя (вивертається). Ні, ні, тепер я добре розумію: нове життя це нове кохання, нова дівчина, може, та сама комсомолка в червоній хустці, про яку ти казав,— ну, то їдь собі й цілуйся з ними, а мене не чіпай.

Увіходять дяк Ф і я л к о в, фельдшер Пшеничний і молодий Вознюченко, гладкий, незграбний, по-міському, але без толку причепурений парубок, з коробкою цукерок у руках.

Пшеничний. І тут її немає. А, добридень, Ганно Пилипівно, а де ж ваша шановливіша мамаша?

Фіялков. Почтеннейшая Мокрина Іванівна? Благочестивіша господиня дома сего?

Вознюченко весь' час безупинно уклоняється Галі.

Галя (замішана). Мама, здається, дома... зараз прийдуть.

Вознюченко (продовжує мовчки уклонятися Галі). Екхм-гм-гм.

За вікном раптом чути протяжне мукання вола: му-у-у-у-у.

Пшеничний (сміється). Що це ти, Вознюченко, вже по-волов'ячому мукаєш, хіба ж так можна? (Тикає його під бік.)

Загальний сміх.

Вознюченко (глибоким басом). Оставте, пожалуйста. Я лоскоту боюсь.

Пшеничний. Лоскоту боїшся, а женитись хочеш, а як жінка да залоскоче?

В о.з,н юченко (до Галі). Дозвольте для першого знайомства презентувати вам коробку мармеладу — з власної крамниці.

Галя (ще більш змішавшись). Я... я... не знаю, та я |і

їм цукерок ніколи. (Відступає.) . , , , ;діл

Ш

Вознюченко. Прошу, будь ласка, від щирого серця. (Всуває їй в руки коробку.)

Галя (нерішуче бере). Та на що це... я ж і не знаю вас зовсім,. (Кладе коробку на стіл.)

Знов під вікном мукає віл: му-у-у-у-у.

1 Загальний регіт.

°'-Пшеничний. Презенти дівчатам не вадять, та ще в присутності представників науки (показує на себе) і бувшої релігії (показує на Фіялкова.) їжте, Галочко, на здоров'ячко.

Ф і я л к о в. Бо як говорить писаніє — всякое даяніе благо.

Скиба (до Галі тихо). Чи не думає він свататись до тебе, це одоробло, — нехай тільки спробує.

Галя (трохи сміліше). А що ж, і піду, буду купчихою, тобі на злість,— щоб не кидав.

Хутко увіходить Мокрина, схвильована і неначе розгублена, скинувши хустку з пліч, вона зупиняється на мить коло дверей.

Пшеничний. Ось і Мокрина Іванівна! Добридень, а ми вас ждемо.

Фіялков. Почтеннійша Мокрино Іванівно.

Мокрина (ні з ким не здоровкавшись, підбігає до Пшеничного і нервово хапає його за руку). Євстахіє Амосовичу, ви людина вчена, скажіть мені ради бога, що таке куль-ту-ра?

Пшеничний (здивовано). Культура?

Фіялков. Культура?

Скиба. Культура?

Вознюченко (октавою). Культура?

Віл під вікном: му-у-у-у-у. Усі разом. Що таке культура?

Пшеничний. Та навіщо вам це, вельмишановна Мокрино Іванівно?

Мокрина. Ради бога, мені це дуже важливо.

Пауза.

Фіялков (піднявши палець). Культура, почтеннійша Мокрино Іванівно, це ні что іноє, как розврат, або, по-нашому, розпутство.

Мокрина (сплескує руками). Так я й знала!

Фіялков. Однажди, во єдину із субот я був з отцем Афонасієм в городі. Коли ж чуємо — музика, бачимо — посередині вулиці іде не менш як сто дівчат, всі молоді й гарненькі/як одна, і що ж би ви думали,— всі зовсім без спід-нйць/з голими руками йногами,— а персі в обхват як облипло. Єгда же приїдох в ужас і вопросих одного із громадян, что сіє, то він отвещав, рече: це куль-ту-ра. То ось що таке культура, почтеннійша Мокрино Іванівно.

Мокрина (в жахові). Так ось чого, значить, забажалося Борису Михайловичу — дівчат з голими ногами!

Галя (сміється). Та ідо це ви, мамо, це ж фіз-куль-тура і ніякої розпусти тут немає.

Мокрина. Фіз... ну, а де ж культура?

Пшеничний. Культура, вельмишановна Мокрино Іванівно, це як би вам сказати,— це такий спосіб, щоб стати вище понад інших людей. Наприклад, я людина освічена, майже, гм, доктор, ну, то, розуміється, я вище за якого-небудь мужика-хама, а чому? Тому, що в мене куль-ту-ра. Здається, ясно.

Скиба (обурений). От такі-то подібні вам чемберлени і псують культуру! Це пригноблення, а не культура. Культура — це власть людини над силами природи, ось що таке культура. Все, що людина дістане, здобуде власним трудом, розумом, хистом із природи — оце й єсть культура!

Фіялков. Оце і я так розумію! Наприклад, єгда ми з отцем Афонасієм обходимо на Великдень або на різдво селян, то сії дари природи, как-то: ковбаси, борошно, масло, мед, рушники (піднімає палець), навіть яйця — сіє все і єсть культура. А поєлику сії дари природи служать нам, то, значить, ми з отцем Афонасієм суть вищестоящіє люди, через те й іменуємось служителями культу, значить, насаждаемо культуру.

Скиба. Дурман ви насаждаете, а не культуру. Одне в цьому правда, що селяни безкультурна маса, а ви цим і користуєтесь.

Вознюченко (регоче). Та звісно ж, мужик, що мішок, що в нього покладеш, то він і несе.

Пшеничний. Правильно, піп кладе своє, а комуніст своє, і кожний дбає тільки про себе, хто дужчий, той і користується природою для себе, ха-ха-ха! А інші не суйся. Так-то, вельмишановна Мокрино Іванівно. Ви — натура, а вони — культура. Ось, значить, і давайте їм молочка, сметанку, вершки да вареники, хочете — отцу Афонасію, а не хочете, так і безбожники з'їдять, а тільки спасибі ніхто не скаже. (Сміється.)

Скиба. Може, це й було так досі, а тільки наша мета — мета робочого класу — це примусити культуру, щоб вона служила всім людям, а не яким-небудь дармоїдам, як в капіталістичних державах. І коли ми досягнемо цього, то не буде вже розподілу на освічених і неуків, інженерів та простих робочих. Найвища мета культури — це перетворити в трудову єдність, в один могутній колектив все людство цілого світу.

Мокрина (береться за голову). Ой, щось у мене аж в голові завертілося.

Віл за вікном: му-у-у-у.

Пшеничний (регоче). Чуєте, обзивається ще одна культура?

Мокрина. Ну, то я вже бачу, що він не дурно обзивається,— бо він розумніший за всіх вас. Тепер я вже розумію, ось як заведемо ми молочарське господарство, та ще як купимо гуртом білоголових або червононімецьких бугаїв, та засіємо трав'яний клин в нашому созі, то це й буде справжня культура.

Скиба (сміється). Правда, Мокрино Іванівно, правда. Це найкраща культура в світі, ну, а поки що прощавайте, мені вже треба іти. (Цілує у неї руку.) Не забувайте ж мене, тіточко, знаєте, про що я вам кажу.

Мокрина (цілує його). Та знаю вже, знаю. Добрий ти хлопець. А тільки й тебе до міста тягне. (Зітхає.) Ну, іди з богом. Може, й правда, що тобі треба побачити світу, дивись тільки, не загуби, що маєш. (Зітхає.)

Скиба. Не бійтеся, не загублю. (Виходить.)

Галя зривається й убігає за ним.

Пшеничний (штовхає Вознюченка під бік). Дивись, чи не спізнився ти зі своїми цукерками...

Вознюченко. Та не штовхайтеся, ви ж знаєте, що я боюсь лоскоту.

Пшеничний. А ми до вас, шановна Мокрино Іванівно, по ділу. Культура, розумієте, культурою, а діло — ділом.

Мокрина. А яке ж там діло? Та сідайте-бо, чого це ми стоїмо. (Сідає.)

Усі сідають.

Пшеничний. Діло, Мокрино Іванівно, таке. Чули ми, себто я та преподобний наш дяк Захарій... Ф і я л к о в. З отцем Афонасієм.

Пшеничний. А також шановливий наш добродій Вознюченко (показує), що ви невдоволені порядками в нашому созі.

Мокрина. А що ж, таїти нічого — куркульські порядки, кожен до власного господарства тягне,— тільки і є спільної турботи, як би державу обдурити.

■ Пшеничний. Ех, Мокрино Іванівно, прикро нам такі слова чути. Самі ви, здається, жінка солідна, зуміли на 5 деся-їийах міцне господарство завести, а проти справжніх господарів агітуєте.

Мокрина. І зараз скажу, доки його батько (показує* на Вознюченка) головуватиме в созі, не буде в насБІ спільної праці, ні зайнятого пару, ні трав'яного клину, а значить, і молочарського господарства не буде. Бо на наших клаптиках путящих корів не вигодуєш.

Пшеничний. Правильно. Правильно. Нічого не кажу; але це ж справа хазяйська, так би мовити, економічная агрономічна, профілактична і цілком (підіймає пальця)-аполітична. Вас, Мокрино Іванівно, пориває до молочарського господарства, то при чому ж тут політика? А втім, чули ми, тобто я та оця поштенна книшохапія и...

Фіялков. З отцем Афонасієм. (Наливає і п'є потроху наливку.)

Пшеничний. Що ви гадаєте організувати молочарське господарство разом з сусіднім созом "Селянський пролетар". А для цього збираєте коло себе всіх голодранців з нашого созу та агітуєте проти Вознюченкового (показує) батька. Вже нібито й плана склали, хочете спільний клин засівати, спільні будівлі будувати для худоби, словом, трохи не якусь комуну з босоти організуєте.

Фіялков. О, безбожіє. Тьфу.

Пшеничний. Так ось і подумали ми — тобто я, молодий Вознюченко та оцей довгополий дурман, сіреч опіюм... 12

Ф і я л к о в. З отцем Афонасієм. (Жує пиріг, а ще два засовує в кишеню.)

Пшеничний. Надумали ми запропонувати вам зробити це саме на більш, як би то сказати, на більш наукових основах. Ну, навіщо вам, розумієте, зв'язуватись з отою шпаною? Щоб завести молочарське господарство, а може, ще й сироварню, потрібні всамперед гроші. Ну, одержите ви, скажемо, кредити на молочну худобу. То на ті ж кредити насуне до вас аж з двох созів стільки босоти, що матимете ви не корівок,

як гадаєте, а один тільки коров'ячий двіст. Ви, я знаю, жінка солідна, молочарське діло любите й розумієте, то чи буде ж у вас задоволення з такою кон'юнктурою? І ось, замість збирати саму босоту, надумали ми — тобто я, мій дядько Ковтуненко, потім оця бувша релігія...

Фіялков (з повним ротом). З отцем Афонасієм.

Пшеничний. І, нарешті, молодий Вознюченко, організувати міцну, справжню молочарську артіль із справжніх міцних господарів. Земельки у нас вистачить, від кредитів; звісно, не відмовимось, але й власних грошей дамо на перший випадок. А вас, шановлива Мокрино Іванівно, ми запрошуємо, по-перше, до спілки — в пайку, а по-друге, за, як би то мовити, за директора, чи що, щоб ви усім, розумієте, роз:-поряджалися, як робити і що, ви ж це діло добре зн-аєда

І ніяких грошей вам. давати не треба, навпаки, ми ще самі гілатитимемо вам щомісячно за вашу працю, ну, скажемо, п'ятдесят карбованців, а як діло добре піде, то ще дамо вам деякий відсоток з прибутку, розумієте. І будете ви, таким чи-, ном, неначе, як то пишуть в газетах, "червоний директор", будете одержувати щомісячно готовенькі гроші, працюватимете і у нас, і на власному господарстві, і ніяких, розумієте, клопіт. *

Ф і я л к о в (п'є наливку). Просто як в царстві небесному або в допрі із.

Пшеничний. Ну, звичайно, з формального боку і у нас буде колектив, колгосп.

Мокрина. І оце все, що ви мені пропонуєте?

Пшеничний. А звичайно, все, здається, пропозиція гарна.

Мокрина (підводиться). Ну, то вибачте ж мене, Євста-хій Амосовичу. Ви хоч і вчена, здається, людина, а тільки мене вам не перевчити. Я люблю працю більш усього на світі, і те, що я хочу збудувати, це для мене не найми, в яких я мушу діставати плату як наймичка, а живе та рідне діло, і йому я віддам всю мою душу, розумієте, всю душу. Ось тому-то я й хочу, щоб біля мене руч-об-руч працювали ті, яким ця справа така ж рідна, як і мені, що самі робили змалку власними руками, що здобували хліб важким трудом, а не чужим потом. І коли ми збудуємо нашу маслярню й сироварню, коли ми позасіваємо гуртом конюшиною та викою трав'яний клин, коли заведемо кращих корівок та бугаїв, коли я побачу, як майже для половини села знайдеться жива та корисна праця — це й буде для мене нагородою, а не ваші гроші, якими ви гадали купити мою ^вдачу, не така ж моя вдача, вибачте, і не вам її купити.

Пшеничний (уразливо). Та вже бачимо, шановливі Мокрино Іванівно, яка у вас вдача,— більшовицька, нічого казати.

Ф і я л к о в. Просто капебе.

Мокрина. Там вже більшовицька чи ні, а тільки вибачайте, такого діла я вам не продам. Це діло для громади, а не для двох або трьох куркулів, щоб чужими руками жар загребли.

Пшеничний (підводиться). Та вже чуємо, чуємо, шановливіша Мокрино Іванівно, чуємо вашу декларацію. Дивіться, пожалієте, та пізно буде.

Ф і я л к о в. Покайтеся, 'поки не пізно, почтеннійша Мокрино Іванівно. Щоб не покарав вас господь, ібо, як каже писаніє/—^<путь/грішників-вимощеН'камнями, нов кінці його пропасть адова".

Пшеничний (штовхає Вознюченка в бік). Ну, а ти чого розсівся. Ходім, заснув.

Вознюченко (зривається). Та не штовхайтеся, Євстахій Амосович, ви ж знаєте, що я боюся лоскоту.

Пшеничний. Ну, то оревуар, себто до побачення. Подумайте все ж таки, Мокрино Іванівно. (Ікає.) Гріх, великий гріх. Зане сокрушить господь путі нечестивії [пошле безбожникам каїнове трясеніє і4.

Мокрина. Добре, добре, ходіть здорові.

Фіялков. Гієзієво прокаженіє.

Мокрина. Забирайтесь, нічого тут, чули?

Фіялков. Іудино удавленіє І5.

Мокрина. Забирайтесь, кажу вам.

Гості виходять.

Фіялков (знов висувається із-за двері). Ананія і Сеп-фори погибель . (Зникає.)

Мокрина (одна). Бач, які розумні знайшлись, теж куль-ту-ра. Та що це за день сьогодні, прости господи.

Широко розчиняються двері, й шумно увіходить помітно підпилий Кучерявий.

Кучерявий (співає).

Арруж'єм на солнці сверкая, Турум-туру-рум-туру-рум. А далі забув і не знаю. Турум-тур-рум... (Зупиняється.)

Га, це ти, Мокрино, добре, чи ти не знаєш часом, як далі співається ця пісня? Арруж'єм на солнці сверкая... а проте, хіба ж ти знаєш куль-тур-ні пісні, наприклад (дуже голосно:) "О баядера, ти прекрасна, як сон".

Корова під вікном: му-у-у-у.

Мокрина (хитає головою). Ну, чи ви бачили. Всіх корів роздратував.

Кучерявий (злісно). Тьфу! Хіба ж тут можна за-

співати що-небудь культурне в цьому коров'ячому хліву.

(Лізе під ліжко і дістає відтіля чемодан, становить на лаву

і починає класти в нього білизну, одяг, тощо). Ніякої куль-

ту-ри. —

Мокрина (дивиться деякий час мовчки, що він робить). Що це ти робиш?

Кучерявий. Ти ж бачиш — чемодан укладаю.,

Мокрина (стурбовано, але не показуючи цього): То хіба ти їдеш куди?

Кучерявий (байдужливо). Авжеж їду. Мокрина. Як їдеш? Куди?

Кучерявий. До міста— з Суспою... поїду хоч провітрюсь на день чи два, а то тут (ікає) зовсім здурієш... з цими коровами.

Мокрина. З Суспою? Та навіщо ж ти стільки білизни набираєш... одягу?

Кучерявий (продовжує вкладу вати). Та це ж місто, а не яка-небудь свинарня, треба ж одягтись по-людськи. (Затягає ремені, сопе.)

Мокрина (не витримавши, підбігає до нього й хапає

за руку). Ти брешеш! Ти хочеш зовсім уїхати од мене! А! Та

ось до чого договорився ти з тим Суспою, ти думаєш, я не

бачу, не чую. (Тягне його за руку.) їхати до міста, проти

ночі, раптом! Та кажи ж, чого ти мовчиш? Ти хочеш мене

кинути? '

Кучерявий (сідає на канапцу сопь). Та що ти вигадуєш, я ж кажу тобі: на день або на два. (Одвертається.)

Мокрина (сідає біля нього і знов хапає його за руку). А чого ж ти одвертаєшся, чому не дивишся мені в очі? Боже ж мій, боже! (Сплескує руками.) Тікати з дому крадькома, вночі, як злодій, кинути жінку, господарство, працю, і для кого, для чого? (Плаче.) Чи я ж не любила тебе більш, як рідну дитину, чи я ж не годила тобі, не піклувалась коло тебе, не пестила тебе цілих шість років. Хіба ж ми погано жили, та де ж твоя любов, твоя ласка, твій сором!

Кучерявий (замішаний). Та годі-бо, Мокрино, ну, що ти вигадуєш, це ж навіть... Реве бозна-чого. Просто аж слухати...

Мокрина (горнеться до нього). Справді? Ти пошутку-вав, ти не поїдеш від мене? Чого ж ти мовчиш?

Кучерявий одвертається.

Ну, я не буду плакати. Ось бачиш, я вже не плачу. (Витирає очі.) Я не плачу... (З глибокою ніжністю і щирим захопленням.) Та й що це я вигадала справді, та хіба ж ти міг покинути тую, що кохала тебе так щиро, ти побував усюди, та спробував всього — і лиха, і гіркого хліба, хіба ж ти не довідався сам, як прекрасно, як гарно на селі, де кожний, хто хоче працювати, лягає щодня хоч втомлений, але спокійний і ситий. Скоро вже мине сумна зима й знов засвітять сонечко, і так весело буде на полі, що укриється розкішними квітами... а як прийде літо і заспіває золоте жито, і знов задзвенять серпи, і так чудово запахне у нас в хаті пшеницею, яблуками, медом... А може.,, (засоромившись ще ніжніше), а може, нарешті бог дасть нам маленьку дитину... (горнемся до нього ще ближче), і як же ми будемо її любити... пестити.!, і як солодко, солодко заживемо тоді з тобою, мій любий, мій коханий, єдиний.

Кучерявий (помалу визволяється від її обіймів і підводиться). Я ж казав тобі, що ти все вигадуєш. От і добре, ти сама бачиш. Ну, то мені вже пора... час... (Шукає свою шапку.)

Мокрина (зривається на ноги). Як! І ти все ж таки їдеш, ти все ж таки виїжджаєш від мене...

Кучерявий (одягає бекешу, сердито). А то я ж казав тобі, що їду. Та що це я, не вільна людина, чи що, що й поїхати нікуди не можу? (Бере чемодан.) Не дивно, що й тікатимеш звідціль.

Мокрина (хапається за серце). А! Ну, то тікай же, тікай мерщій, щоб і ноги твоєї тут не було. Іди, коли немає в тебе ні сорому, ні честі, ні глузду! Іди! Іди і не вертайся, ніколи!

Кучерявий. І піду, і не вернусь, не турбуйся. Отак-то лучче — на чистоту, без всяких там безглуздих ніжностів.

Мокрина. Іди. Я не хочу тобі лиха, але дай бог, щоб ти ніколи не пожалів цієї хвилини. І коли немає в тобі вдячності, коли ти забув все

добро, що я тобі зробила, то нехай же покарає тебе доля за це. Ти, мабуть, забувся, який ти прийшов до мене. Який ти був голодний, обшарпаний, худий, як померзли твої босі ноги, як кинувся ти до печі, як накинувся на їжу і поїв все, що було в хаті — навіть скоринки в молоці, що було наготовлено для поросят.

То стережись же, не буди лиха, коли воно заснуло. Іди, іди від мене, коли ти забув і ласку, і хліб, і тепло, але дивись, щоб не прийшлося вертатись знов, бо дуже прийдеть-ся тобі нагинати голову, щоб не стукнутись лобом об одвірок. Іди.

Кучерявий. Не турбуйся, не вернуся! (Виходить.)

Мокрина стоїть якусь мить очманіла, потім біжить до дверей, зупиняється, падає на лаву, плаче, похиливши голову на руки.

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

Кабінет голови правління торговельно-виробничого комбінату. Праворуч — великий стіл голови з кріслом і чепурним прибором. Ліворуч, ближче до авансцени,— невеликий стіл секретаря. Посередині широкі двері, що крізь них видно канцелярію і столи службовців, зокрема стіл друкарки. Обстановка кабінету, виявляє претензію на оздобленість і солідність.

Звертає увагу кілька досить великих надписів, прибитих скрізь: над столом голови — "Голова", далі — "Секретар", далі над високою плювальницею біля дверей — "Плювальниця",' над телефоном — "Телефон, 28—14", над стінним круглим годинником — "Шануйте свій та чужий час" і нарешті над невеликим ключиком на стіні — "Ключ від 00".

Ранок. Прищепа — секретар — пильно працює за своїм столом. На

пустім поки столі "Голови" починає дзвонити телефон. М а н ю р а — друкарка, гарненька дженджуриста дівчина, виходить із канцелярії і підбігає до телефону.

Манюра. Так... торговельно-виробничий комбінат. Що? Кого? Кучерявого? Бориса Михайловича? Ні, немає. А? Так, ще зовсім не було. А хто питає? А, це ви, Семене Васильовичу. Так, я. (Сміється.) А вам яке діло... От мені клопіт, можете розказувати. Що, що, жінці? То хіба в нього є жінка? (Слухає.) Да ну! Що, що? В селі? (Сміється.) Молочниця? Ат, ви все вигадуєте, не хочу з вами і балакати. (Вішає трубку і підходить до Прищепи.) Григорій Івановичу, а Григорій Івановичу, чи ви чули?

Прищепа (не одриваючись од паперу). Не мішайте, Манюро, треба протокол кінчати.

Манюра. Ат, що там протокол. Слухайте, невже правда, що каже цей Суспа по телефону, що Борис Михайлович жонатий. Та що нібито у нього жінка на селі, стара баба, молочниця. Уявіть собі: молочниця, що носить в місто молоко на спині в коробці. От тобі і мадам Кучерява! (Сміється.)

Прищепа. Так вам і треба — не залицяйтесь до чужих чоловіків.

Манюра. Подумаєш. Потрібний він мені дуже, ваш Кучерявий,— я таких товстих не люблю. (Ніжно.) Я люблю таких (дивиться на нього) худеньких, бліденьких, щоб очі були великі та сумні, а між бровей морщинка — от така (зсовує пальцями свої брови), тільки у мене ніяк не виходить. А то Кучерявий.

Прищепа. Зате він вас любить. Не дурно —ж вас і службовці замість Манюрочки прозвали Культурочкою, бо ота культура з язика в Кучерявого не сходить.

Манюра. Ат, вигадали. Я знаю, якої йому культури треба. (Сміється.)

Увіходять Анкетов, Футорянський і Макарон.

А н к е т о в. Начальства ще немає. (Дзвонить по телефону.) Прошу Держбанк. А? Що? Занято. (До Манюри.) Добридень, Культурочка, ви вже тут? (Дзвонить.) Це Держбанк? А? Що? Дайте одбой. Велів, щоб сьогодні ж, кров з носу, дістати дві тисячі,— треба, розумієте, завдаток за автомобіль платити, а грошей... (До телефону.) Це держбанк? Та якого ж біса ви не роз'єднуєте. Щось у мене сьогодні знов живіт чогось... (Тре живіт.)

Макарон. Який автомобіль? То хіба ж нашому комбінатові потрібний автомобіль?

Анкет о в (кидає трубку). Ні, мабуть, я сьогодні не додзвонюсь.

М а н ю р а. Автомобіль? Та що ви! От добре.

Макарон. Як? В мене майстерня стоїть, немає ні сукна, ні бязі, не можу замовлень виконувати, а він автомобіль. Мало ще про нього кажуть, що з дівчатами гуляє, буде тепер на машині возить. Тьфу!

А н к е т о в (затикаючи вуха). Що вони кажуть! Хіба ж можна так про начальство.

Бубнов (просовує голову в двері). Хто з дівчатами гуляє? Борис Михайлович? Го-го, та ще й як гуляє. Здоров, Макарон, ніколи тобі не догодиш, звісно, опозиція — правий ухил. Начальству (уклоняється Прищепі), секретареві — Манюрочко, Культурочко, моя сироїжечко! Головбухові — поваження. Так з дівчатами, кажете, гуляє? А ви бачили, на яких він вчора вороних катався увечері? Го-го! Змії, а не коні. Любить утнуть, що й казати. А головбух усе записує та записує, начальство катається, а він записує — чик-чик і готово — списати на щот правління, правда, товариш секретар?

Прищепа (сухо). Ви до мене? Вибачайте, мені нема часу. (До Манюри.) Зараз же надрукуйте цього протокола, чотири примірники, як завжди. Та скажіть, будь ласка, кур'єру, щоб зараз же порозносив ці повістки на завтрашню нараду.

Манюра. Добре, я зараз скажу. "(Виходить.)

Бубнов (підморгує). Сурйозний секретарщик, так і криє.

Увіходить Крушевська, молода, дуже гарна дама,' надзвичайно елегантно і до лиця вдягнена, зараз помітно схвильована.

Крушевська. Скажіть, будь ласка, Бориса Михайловича немає?

А н к е т о в. Ні, ще не було.

Крушевська. Ах, боже ж мій, мені ж його так конче треба бачити. Коли ж він буде? (Дивиться на стінний годинник.) Одинадцята година. Може, його не буде, може, він поїхав куди?

Бубнов. Ні, він, мабуть, зараз буде.

Крушевська (сідає і нервово обмахується хусткою, потім підводиться і нетерпляче ходить по кімнаті). Ні, я не можу ждати, скажіть, будь ласка, Борису Михайловичу, що приходила Крушевська по дуже важному ділу.

А н к е т о в. Добре. Я скажу.

Крушевська. Будь ласка. (Хутко виходить.)

А н к е т о в. Бачили? Хто це така? Ну, і красуня!

М а н ю р а (зараз же висовує свій ніс із-за двері). І зовсім не красуня, тільки що намазана. (Притуливши руку до рота, неначе рупор.) Це симпатія Бориса Михайловича. (Зникає.)

А н к е т о в. Да ну! А проте (затикає вуха), я не слухаю.

М'акарон. Спекулянтка відома. Чоловік її кілька разів в допрі сидів.

Увіходить Заноза, молодий чоловік, в одягу військового зразка. Тримається нервово, розмовляє гучно.

Заноза. Кучерявого немає? Ще не приходив? Прищепа. Ще не було.

Б у б н о в. Га, Заноза, начбульвар! Ще не зробили тебе начальником гарнізону?'

Заноза. На начгарнізону я не здався, але й на такого, як ти, шахрая та навуходонощика теж не годжусь. Можеш до мене не чіплятись.

Бубнов. Тю, дурний, ти думаєш, що тут бульвар?

М а н ю р а знов висовує носа із дверей..

З а н о з а. Ти тут хто? Ти думаєш, що як ти шофером був та бензин крав, та до Кучерявого без мила кудись вліз, то і кирпу гнеш?

Манюра зникає.

Ти думаєш, що— як мене Кучерявий звільнив, то— я на вас і управи не знайду? Я ваше все кубло на чисту воду виведу. Думаєш, Кучерявого твого злякався? Я більш за нього на фронті бився, у мене одинадцять ран. А він що? Пузо од'їв та ряжку на селі відпас, як у пристава. А тепер усівся за зелений стіл та й тягне— собі зі всього комбінату.

А н к е т о в (затикає одною рукою вухо, а другою маше на Занозу). Що він каже! Не слухаю. Товариш Заноза!

Манюра знов виглядає.

Заноза. А ти чого?. Теж бухгалтер. Що Кучерявий скаже, те й робиш. Шевська майстерня —дайош начальству дві пари чобіт та лакові ботинки — пиши на рахунок правління.— головбух запише*/ кравецька майстерня —чотири френчі та хромову куртку — пиши. Бакалейна крамниця — дайош ковбаси, сиру та всяких закусонів. Заноза на усушку запише. А як Заноза не схотів списувати — геть Занозу к такій-то матері.

Манюра зникає:.

Звільнити в 24 години, бо в нього в касі 14 карбованців не хватає. Надіслати Занозу до прокурора. Га! Сам на 400 карбованців набрав — і ні гадки!

Прищепа (м'яко). Так же не добре, товаришу Заноза, коли з вами несправедливо зробили, але навіщо ж кричати на всю установу.

Заноза. Я вас не чіпаю, товариш секретар, бо знаю, що ви людина чесна. Але нехай мене цей Навуходоносор 17 бензіиний не займає. Як він сміє кепкувати: "начбульвар". * Я чотири дні не обідав, в домі ні копійки, жінка слаба, ні за що молока дитині купити.

Манюра знов виходить з дверей.

А вони з Кучерявим дівчат по ресторанах годують та купаються з ними вкупі.

Манюра зникає. Я до нього два тижні ходжу (риється по кишенях і виймає багато якихсь паперів), щоб він тільки написав, мені обі-щають завхоза в лікарні, так щоб він написав, що з його боку немає перешкод,—

ось бачите, навіть прокурор пише, що за мною ніякого злочинства немає, — ось і відділ праці теж... згоджується. (Показує це все Прищепі.) Так не хоче написати, ще глузує. Ти, каже, не куль-тур-на людина. Ну! Та чи знає ще він, що таке культура. Культура — це ж всам-перед праця, важкий труд, щоб зробити, збудувати що-не-будь варте, щоб добути, вирвати що-небудь у природи оцими (показує) власними руками, розумом, хистом, а здобувши, поділитись з усіма людьми,— ось як нас навчали в Червоній Армії, ось що таке наша робоча пролетарська культура. А в Кучерявого яка праця? Який хист? (Озирається.) Як він понаписував над собою "голова" (показує), а над плювальницею "плювальниця", то думає, що це вже культура. Ну, добре, що написав, а то ще, бува, хто переплутає, та замість плювальниці на голову плюне. Тьфу! (Виходить з гуркотом.)

Анкетов (що весь час держав вухо затуленим). Я нічого не чув, їй-богу, не чув.

Бубнов. Вам треба було його вигнати, товаришу секретар, а не слухати.

Макарон. Чому ж не слухати, коли правда.

Б у б н о в. А коли правда, то чому ж ти сам Кучерявому не скажеш?

М а к а р о н. Тебе не спитаю, коли буде треба — скажу.

Манюра (увіходить з паперами), Що він тут репетував цей Заноза, я навіть боялася й увійти, бо з ним якраз натрапиш на такі слова, що й не знатимеш, куди й тікати. Ось вам протоколи, Григорію Івановичу.

Б у б н о в. А хіба ви знаєте, Культурочка, такі слова? Манюра. З вами вивчишся.

А н к е т о в (зривається). Кучерявий! Борис Михайлович

іде!

Загальний рух.

Кучерявий хутко увіходить в середні двері. Він, здається, ще більш погладшав, вдягнений парадно, в новому дорогому цивільному костюмі з блискучим коміром і маніжкою. В поставі і на обличчі суміш пихи і звичайної для нього безцеремонності. Всі приймають шановливі пози.

Кучерявий (до всіх). Добрий день. (До Прищепи суворо.) Це ви дали посвідку Занозі?

Прищепа (підводиться). Яку посвідку?

Кучерявий. Посвідку Занозі про службу в комбінаті. Що ви перепитуєте, неначе глухий. Я вас питаю, це ви видали посвідку Занозі?

П р и щ е п а. Та це ж звичайна посвідка, на. яку він має повне право.

Кучерявий (кричить). Я вам двадцять раз наказував, щоб ви не сміли нікому давати ніяких документів! У вас є голова на плечах, чи ні?

Прищепа (здержується). Навпаки, ви самі казали, щоб...

Кучерявий. Мовчать. Гроші готові? Прищепа. Які гроші?

Кучерявий. Та що ви, не виспались сьогодні, чи що? Дві тисячі, що я вам велів наготовити на сьогодні на 10 годин на виплату за автомобіля.

Прищепа. Ви мені не казали ні про які гроші.

К у ч е р я в и й. Та що ви, секретар чи стара баба? Я вас питаю, де?

А н к е т о в (втручається). Пробачте, це ви мені казали, Борисе Михайловичу, я зараз дзвонив в банк, але...

Кучерявий (іде до свого столу). Я бачу, що тут дозволяють собі нехтувати моїми розпорядженнями, востаннє попереджую, що я це виведу. Мені взагалі відомо, що проміж наших службовців єсть деякі гади, що пускають про мене поговір і критикують мої вчинки. Кучерявий розвалив апарат і позвільняв гарних робітників. Кучерявий понасаджував скрізь своїх родичів, Кучерявий катається на вороних конях, Кучерявий купив собі лакові ботинки і нові штани, Кучерявий гуляє з дівчатами. Попереджую, що я залізною мітлою повишвириваю подібних гадів з мого комбінату. Я працюю і вдень і вночі (Макарон кашляє) і, можна сказати, режимлю кожну копійку і таке інше для піднесення продук-ційності і культури. Так, культури, я знаю, що таке культура,— це значить, що коли я голова, то ви повинні мене поважати, здається, ясно. А кому це не до вподоби... (Розлючений стукає по столу кулаком.)

А н к е т о в. Та що це ви, Борисе Михайловичу! Це, може, хто інший, а ми, а всі' наші службовці, навпаки... всі вас щиро поважають.

Бубнов. Можна сказати, як рідного батька.

Кучерявий (хмуро). Добре. Добре. Мені все відомо. (До Анкетова.) Зараз же наготовте гроші. Щоб через півгодини були.

А н к е т о в. Слухаю. (Виходить, чухаючи потилицю.)

Макарон. Товариш Кучерявий, мені теж потрібні гроші — немає ні сукна, ні рубчику, ні туальденору, треба замовлення кінчати — майстерня стоїть.

Кучерявий. Та я ж тут при чому? Звертайтесь до бухгалтера.

Макарон. Він каже, що немає... що ви наказали в першу чергу збирати гроші на якийсь там автомобіль... Але я гадаю, що автомобіль може почекати, а ^майстерня чекати не може.

Кучерявий. А, так тобі теж не подобаються мої розпорядження! Добре, але поки я керую комбінатом, то наплювать мені на твої ремства. (Підводиться і йде до плювальниці.) Тьфу! (Сідає.)

Макарон (усміхається). Добре, тільки і я доповім, де слід, що я не відповідаю за майстерню. (Повертається і йде до дверей.) Нехай-но там скажуть, чи потрібні нам автомобілі, чи ні. Теж культура. Тьфу! (Плює на підлогу і виходить.)

Кучерявий. Іди, іди, хоч і під три чорти. Гад... Ні, треба просити в парткомі другого завідателя. (Б'є по. звонку.) Бухгалтера.

Анкет о в (миттю з'являється). Кликали, Борисе Михайловичу?

Кучерявий. Який баланс у цього... (показує на двері) гада... Макарона в кравецькій майстерні?

А н к е т о в. О, це найкраще наше підприємство. Прибуток на перше травня складав...

Кучерявий (грізно). Що таке? Ви, мабуть, самі не знаєте, що говорите. Підприємств наших не знаєте. Я вас питаю!

А н к е т о в. Е-кгм... гм... Так, пак, ні, гм. Я помилився. Так собі баланс, неважний.

Кучерявий. Ну, то-то. Мабуть, і накладні витрати дуже .великі?

Анкет о в (згоджується). Так, так, дуже великі.

Кучерявий. Певно, і розтрати є?

Анкет о в (вагаючись). Розтрати... (Рішуче.) Так, так. Напевно, єсть.

Кучерявий. Ну, то-то. Зараз же напишіть доповідну записку.

А н к е т о в. Слухаю. (Виходить, чухаючи потилицю.)

Кучерявий. Товариш Бубнов, ти до мене? Почекай, я зараз, стільки, розумієш, діла. (До Прищепи.) Протокол виробничої наради з нагоди переїзду цукерочної фабрики готовий?

Прищепа (подає папери). Готовий.

Кучерявий (дивиться і дає один примірник Футорян-ському). Сідайте, товаришу Футорянський, ми зараз підпишемо, а потім треба прочитати усім робітникам, нехай всі побачать, як ми працюємо. Да, до речі, зараз же розпорядіться, щоб мені надіслали зразки всіх ваших виробів,— ну, там цукерок, тортів, тістечок, розумієте, я сам буду стежити за якістю продукції.

Футорянський. Слухаю, товариш Кучерявий. Сьогодні ж пришлемо.

Кучерявий (читає про себе протокола). Та що ви тут понаписували! Я до вас кажу, товариш Прищепа.

Прищепа підводиться і підходить.

Та що ви, протокола не вмієте написати? А ще (з презирством) письменник, якісь там вірші пишете.

Прищепа (спалахнувши). Мої приватні справи вас не стосуються. А протокол написано як слід. Потурбуйтесь указати, що тут неправильно.

Кучерявий. Як ви сміли викинути найважливіші пакти?

Прищепа. Які пакти?

Кучерявий. Наприклад, про те, що моє обрання за голову наради було встрічено бурхливими оплесками.

Прищепа (усміхається). Дійсно, що найважливіший пакт.

Кучерявий (червоніє від злості). Як ви смієте ламати мої .накази та ще й розсуждати! (Знов щось по-, бачивши.) Га! Та що, ви з глузду з'їхали? Як ви сміли скрізь понаписувати, що я "тимчасово виконуючий обов'язки голови". Так я, по-вашому, тимчасовий? Я вас питаю! (Шпурляє протокол.)

Прищепа (здивовано). Адже ж ви і справді тимчасовий — на час хвороби товариша Кравченка...

Кучерявий (розлючений). Це вас не торкається! Коли я вам не до вподоби, так ви будете мені тикати у вічі, що я тимчасовий. Тимчасовий! Ще побачимо, хто тут тимчасовий, я чи ви. Для вас я голова — а не... (Спокійно, але зловіще.) Ну, добре, залишіть протокола, я сам напишу,' як треба. Треба буде шукати секретаря. Ідіть...

Прищепа. Це вже ваше діло.

Кучерявий (кричить). Ідіть! Ідіть!

Прищепа. Прошу вас не кричати і не виганяти мене. Я вам не льокай. (Виходить, гуркнувши дверима.)

Бубнов (підморгує). Не подобається... хе-хе-хе.

Кучерявий. Гад... Ви не повірите, товариш Футорян-ський, як важко працювати культурній людині... культурній людині посеред таких гадів. (Томно й хапаючись за серце.) Я почуваю себе зовсім знеможеним... здається, я здорова людина, але й у мене не стає сил працювати за всіх.

Б у б н о в. Де ж там! Конешно! Ви й так зовсім змарніли останніми часами/

Кучерявий (в якого фізіономія як не трісне). Так... так... Мені вже обіщано відпуск на два місяці... для лікування на курорті. Ось тільки трохи налагоджу комбінат і поїду. Ну, то, значить, гаразд. (До Футорянського.) Значить, все. Ідіть, я вже сам напишу протокола. Що робити, посидю ніч і напишу, не в перший раз.

Бубнов (вбік). Ну і сукин >ке син, і не поперхнеться.

Футорянський (підводиться). Добре. То я сьогодні ж пришлю вам цукерок і тортів. (Виходить.)

Кучерявий і Бубнов удвох.

Кучерявий. Ну, що? Більш нічого не чув? О, тепер, я гадаю, не будуть язика розпускати, бачив, як я їх пробрав. Бубнов. Конешно. Так і треба, так і треба.

Анкетов увіходить навспинячки і йде до ключа "00".

Кучерявий. Вам чого?

Анкетов (бере ключ). Ні, ні, нічого. Це я, вибачайте, ключика взяти, щось живіт — гм...

Кучерявий. Знов! Ви ж, здається, вже брали сьогодні.

Анкетов (хапається за оюивіт). Та ні, їй-богу ж, ні, я вперше.

Кучерявий. Дивіться. А то знов нарежимите на 20 карбованців в місяць. Беріть.

Анкетов бере ключа і виходить.

Бубнов (регоче). Ха-ха-ха-ха! Це на нього так ваша прочуханка наробила.

Кучерявий (регоче). Ха-ха-ха! О, в мене так! (Стискує кулака.) Ну, то що ж ти чув? Знов хто базікає?

Бубнов (нахиляється до нього, трохи спускаючи голову). Сьогодні я тут був, коли вас ще не було.

Кучерявий. Ну-ну. То й що ж?

Бубнов. Ну, то, звичайно, плескали тут про вас, і про вороних коїїей, і про дівчат, ну, конешно, і про автомобіля теж, це, власне, той Макарон з кравецької, нащо, мовляв, купляти, адже ж ви чули...

Кучерявий. Гад... ну-ну, а ще хто? А Анкетов нічого?

Бубнов. Булгахтер? Ні, він, здається, нічого, навіть вуха затулював. Потім прийшов цей Заноза та як почав пащекувати про вас — голосно, при всіх — Кучерявий і такий, і сякий, репетував на весь комбінат, так цей ваш секретар — письменник цей знаменитий,— замість прогнати, ще підтримує, так, каже товариш Заноза, я бачу, що з вами неправильно зроблено.

Кучерявий. Гад. Ну, добре, він у мене знатиме. Так, ну то що ж автомобіль?— Кажи ж, ти там був?

.Бубнов. Аякже, все гаразд, атлічна машина, просто шік. Дасте мені потім карбованців п'ятсот, так я вам такий лімузін утну, "что нада". І у Головченка такої не буде. Щоб Бубнов да не зробив!

Кучерявий (весело). Да ну! Так ти кажеш, все справно?

Бубнов. Там дурниці не хапає — так це ж юринда. Саме главне, камери майже нові, мотор справний, нікеліровка аж горить. Поїдете, так ні одна дівчина не втерпить. Одразу захоче.

Кучерявий (аж підскакує). Ха-ха-ха! Ах, ти... гад. Ну, а гудок? Який там гудок, ти чув? Чи не можна в Києві сирену купити? Я люблю, розумієш, щоб аж в вухі... того... (Імітує губами сирену, підскакуючи в кріслі неначе їде.) Гу-у-у-у-

У-У-У-У-

Бубнов. Добре, дістанемо й сирену.

Кучерявий. Ах, ти, гад. Ну, то, значить, можна пла^ тити. Зараз я дам тобі гроші, а ти зараз же кінчай, а то ще перехоплять.

Анкетов, як і перше, увіходить навспинячки і вішає ключ, відсапуючись.

Кучерявий (до Анкетова). Ну, що? Гроші готові? Анкетов (мнеться). Гроші?

Кучерявий. Ну, да, гроші, дві тисячі на машину, зараз же видайте їх товаришу Бубнову.

Анкетов (розводячи руками). Нічого не міг зробити, Борисе Михайловичу, нігде немає, і в банку теж на цей місяць все взято.

К у ч е р я в и й. Та що ви мені галову морочите! Я ж сам бачив учора в касі близько трьох тисяч карбованців.

Анкето в. В касі? Е, то тих грошей не можна займати, ті гроші треба завтра ж платити в банк за викуп векселів.

Кучерявий. Яких векселів? Що ви беліберду верзете. Зараз же принесіть ці гроші.

Анкетов (в жахові). Та що це ви, Борисе Михайловичу, тих грошей не можна! Буде протест.

Кучерявий (стукотить по столу). Та що ви, з глузду з'їхали? Хто тут розпоряджається грішми — я чи ви? Зараз же видайте дві тисячі товаришу Бубнову. Мені таких булгах-терів не треба.

Анкетов. Слухаю, слухаю, зараз.

Увіходить Суспа.-

Кучерявий (до Бубнова). Зараз же бери в нього гроші і дуй.

Б у б н о в. Добре, я миттю. (Виходить з Анкетовим.)

Кучерявий. Ф-фу... аж втомився... ну, що поробиш з таким народом... не тямить ніякої культури — чисто сви-ні... гади... (Підводиться і сякає ніс у плювальницю за поміччіо пальців, після чого виймає чисту хустку, і витирає носа.)

Суспа (помітно стурбований і смутний). А ти все культуру насаждаєш. (Сідає.) Ой,, стережись, брате, як би тобі нашої культури не показали. Я ось, здається, хитріший за тебе, а й то (зітхає) вже починаю сумніватись, чи тієї я тебе культури учив тоді на селі... (Закурює.) Ми з тобою, бачиш,

думали, що культура — це така штука, щоб інші тебе боялися, да самому в смак жити, то ти, я бачу, цю науку добре зрозумів, але чи надовго...

Кучерявий (з щирим дивуванням). Ну, а як же? Навіщо ж тоді і головою бути, якої ж тобі ще культури?

Суспа. Щось вона мені боком вилазить та культура; чи то я тоді помилився, чи то, може, нова якась мода пішла, не розберу.

Кучерявий. Та що таке? Чого це ти справді якийсь смутний?

Суспа. Будеш смутний, коли прочухана дали, та ще вигнати в три вирви обіцяли.

Кучерявий. Да що ти? Де? За що?

С у с п а. Е, довго розказувати, і хоч би за кого путящого, а то, тьфу, за шляпу; пам'ятаєш, я тобі казав тоді, що єсть такі мерзоти — шляпи — гнила інтелігенція, ось вроді твого секретаря, ну, то через таку ось шляпу; так би і дав по со-патці, ех!

Кучерявий. Ну, то й що ж?

Суспа. Що там що ж. Викликали до голови виконкому та в' Контрольну 19,— здається,, ясно.

Кучерявий (зацікавлений і трохи кепкуючи). Ну, то чого ж ти не сказав їм як слід — по-пролетарському,— пам'ятаєш, як ти мене вчив, сміло, довго не думаючи — на ти.

С у с п а. Е, то ти, я бачу, ще й глузуєш. Ні, брате, ця система тепер устаріла, я вже попробував, але й тобі не пораджу. Тепер, здається, крім смілості, ще й глузду питають — на одному маті далеко не уїдеш.

(Зітхає.) Ну, то я піду. Це, братику, й тобі наука, щось-точ ти дуже, я чув, розвернувся. Поставили тебе замість голови на час, а ти вже чудес натворив. Начувайся! Службовців порозганяв, замовців розгубив, понабирав собі скрізь, а ще.кажуть, автомобіль купуєш. Дивись, як би не прийшлось знов до села на возі податись. Да, до речі, здається, твоя жінка тут.

Кучерявий (підскакує). Ну! Хто тобі казав? Ти її бачив?

Суспа. Ні, сам не бачив, Крига казав. Адже ж ти їй винен гроші. Дивись, чи не правити їх з тебе вона приїхала.

Кучерявий. А щоб її чорт забрав. От ще принесло не до ладу:..

Суспа (підводиться). Ну, то я йду. Он до тебе хтось іде.

Виходить, пропустивши в дверях Крушевську, що увіходить з тією ж нервовою квапливістю в супроводі другої теж вичепуреної дами. Кучерявий підводиться їм назустріч і радо вітає.

Кучерявий. А! Яка чудова нагода. Олена Петрівна! Лідія Василівна! Яка щаслива доля занесла вас до мене? Сідайте, прошу сідайте. (Метушиться, подає стільці.) Дуже радий.

Обидві сідають спиною до дверей.

Крушевська. Ах, якби ж то щаслива доля, а то якраз нещасна. На вас одна надія, милий Борисе Михайловичу... (Пряде очима.) Ви ж така мила, така культурна людина — справжній лицар. Я навіть навмисно взяла з собою Леночку, бо сама я не відважусь до вас і завітати.

Кучерявий (весело). Чому ж це так, хіба я такий страшний?

Крушевська (знов посилає бісика очима). Не страшний, а небезпечний,— ви ж знаєте, чим може бути небезпечний для жінки молодий, вродливий мужчина... А я ще, здається, не зраджувала свого чоловіка.

Протягом цієї розмови увіходить навспинячки Анкет о в і крадеться до

ключика.

Кучерявий (перегибається до неї). А то невже ж ви така неприступна? Це ж лиходійство мати такі чудові очі, такі принадні. (Побачивши Анкетова, грозиться до нього кулаком.) Кш, геть, не можна!

Анкетов мімікою показує на живіт і рукою на ключ. Кучерявий (грізно мате рукою). Геть! Не можна. Анкетов зникає.

Крушевська (здивовано). Що таке? На кого це ви?

Кучерявий. Ат, це дурйий булгахтер,— ну, то невже ж, невже ж ви така жорстока?

К р у ш е в с ь к а. Ні, ні, тільки не для вас. (Пряде очима.) Я ж кажу, на вас одна надія... (Бере його руку, зазирає в очі.) Я знаю, що ви це зробите для мене.

Кучерявий. Все. Все, що можу. Та в чім справа?

Крушевська (виймає хустку й прикладає до очей). Прийшли з фінвідділу й описали всю мебель... а головне, рояль, мій дорогий ройль, за якийсь там податковий прибуток чи прибутковий податок, я вже не знаю, якесь паскудство,— 300 карбованців. А сьогодні приїхали з підводами забирати рояль, я ледве випросила, щоб підождали хоч до першої години,— бігала по місту, ледве набрала сто карбованців,— що

робити, й сама не знаю. Рояль, мій коханий Бехштейн. І ось я подумала про вас, ви ж така культурна людина...

Друга дама. І так любите музику.

Кучерявий. Але що ж я, розумієте... (Чеше поти-лицю.) Коли вже приїхали з підводами, то конешно... що ж тут поробиш, гм...

Крушевська (зовсім пригортається до нього). Такої послуги, такої допомоги я ніколи не забуду (спускаючи голос), за це моя дяка без міри, без краю. (Наближає своє лице до його і зазирає палко у вічі.) Чуєте... Без міри, без краю, без межі.

Кучерявий (рішуче). Ну, добре. Я позичу вам ці 200 карбованців.

Крушевська. Ах! Милий, любий Борисе Михайловичу.

Кучерявий. Тільки, розумієте, ці гроші у мене в ощадкасі, це ж тут насупротив, ми зараз з вами підемо, і я вам дам. (Підводиться.)

Крушевська і друга дама теж підводяться.

Крушевська (бере його обидві руки). Ходім Так пам'ятайте ж, без міри, без краю-, без межі..

Всі троє хутко ідуть до дверей, із яких раптом виходить стурбований З а-н о з а. Дами проходять, останнім іде Кучерявий.

Заноза. Товаришу Кучерявий. Я знов до вас. Кучерявий (гостро). Ти ж бачиш, що я виходжу і не маю часу.

Заноза (нервово). Товариш Кучерявий! Я не можу чекати далі — жінка слаба, дитина вмирає!

Кучерявий. Та чи ти з глузду з'їхав! Ти ж бачиш, я зайнятий. (Хутко виходить.)

Заноза (залишається один в кабінеті і грозить кулаком вслід Кучерявому). Та чи довго ж ти будеш знущатися з мене. Та невже ж тебе на то головою посаджено, щоб... (Зупиняється, озираючись навколо нетямущим поглядом.) А, стривай. Я тобі покажу, яка ти голова. (Біжить до плювальниці, знімає табличку з надписом "Плювальниця", що висить на стіні над нею І вішає цей надпис над столом Кучерявого, а надпис "Голова" вішає над плювальницею.)

Манюра (увіходить). Що ви тут робите, товариш Заноза? Знов прогнав вас Кучерявий. Недобра він людина... Слухайте... у вас, я чула, дитина хвора... і грошей немає,— ось візьміть, будь ласка, у мене три карбованці... мені зараз не потрібно, оддасте, коли будуть.

Заноза (хапає її руки). Спасибі, спасибі вам, Маню-рочко, ви добра дівчина, я ніколи цього не забуду. (Бере гроші й убігає.)

Манюра (стоїть якусь мить, а потім іде до дверей). Бідний Заноза...

Увіходить Скиба і, побачивши Манюру, швидко підходить до неї, протягуючи їй обидві руки.

Скиба. Ось де ви, Манюрочко, а я вас шукаю по всій вашій установі. Чого це ви в кабінеті, та ще одна?

Манюра (радо вітає його). Це ви, Павло Степановичу? От не сподівалась. Та що з вами, чогось ви такий, неначе чим стурбований.

Скиба. Так, Манюрочко, не дивно, що й стурбований, бо, здається, сьогодні рішається моя доля — чи вперед до вільного світу, чи назад. (Не випускаючи її рук, озирається.) Чи не можна побалакати тут з вами хвилинку, де-небудь у куточку?

Манюра. Ну, то звичайно можна, сідайте ось тут. Сідають на канапі праворуч. Та що таке, ви мене зовсім розхвилювали?

Скиба. Визнаєте, Манюрочко, що ось вже близько півроку, як я кинув село, де жив майже увесь мій вік, кинув для того, щоб шукати якогось нового життя, нового побуту, нової пролетарської культури, яка для мене не пусте слово, бо вірую в її всім моїм серцем. Де чекає мене це нове життя, я ще не знаю, але для нього я кинув село, кинув все, що було мені любим.

Манюра. Мабуть, і дівчину, яку кохали.,

Скиба (прикладає руку до чола). Навіщо ви так кажете, Манюрочко. Ви ж добре знаєте, що з того часу, як я побачив вас, для мене існує тільки одна-єдина дівчина (бере її руку), і ця дівчина — ви. Но коли я знайшов в місті ту, що стала мені дорожчою всього, то нового життя, нової культури я тут не знайшов. Я не можу тішити себе тим шумовинням культури, що до нього дірвався ваш Кучерявий. Я хочу достатися до справжнього нового життя, до самих джерел, де виношується, виковується, може, й непримітна поки, але дійсна пролетарська культура. І ось я переконуюсь, що ці джерела не тут в місті, і не на селі, а десь там, де гуркотять верстати і колеса машини, де димлять високі димарі і палають і вдень, і вночі червоні горна заводів... де панує головне, що утворює пролетарську культуру,— колективне почуття людини. І ось неначе доля підслухала моє бажання — сьогодні я пострі-чався з одним моїм старим приятелем, який займає зараз велику посаду по профлінії — він одразу ж запропонував мені піти на профроботу на великий завод в Варваровці, що виробляє електричні лампи. (Бере її руки.) Ви подумайте тільки, яке'це щастя, Манюрочко! Бути близько самих джерел нового життя, щодня кипіти в самій гущині робочого люду, вчитись у них нового побуту, в свою чергу навчати їх всьому, що є доброго в світовій культурі — це ж така мета, для якої можна віддати все! І ось я зараз же побіг до вас, Манюрочко, "ви самі знаєте, за чим. Поїдете зі мною в Вар-варовку?

М а н ю р а. Це все так несподівано... Варваровка... завод, та це ж більш як ЗО верст од залізниці. Глушина, село, ні людей, ні театру, що це ви надумали, Павлику? Якби ще в місті...

Скиба. І це ваше останнє слово?

М а н ю р а.. Останнє, Павлику. Не скажу, щоб я кохала-вас безумно-, але ви мені в уподобі, що ж тут таїти.. Але щоб< порвати раптом з усім, до чого я звикла змалку, з містом, культурними людьми та забратись в глушину, в село, на завод,— ні, скажу вам одверто, Павлику, на це мене не стане....

Скиба (підводиться). Бідна культура, кожний розуміє ч тебе по-своєму. Ну, то так і буде. Прощавайте, Манюрочко, спасибі вам за ласку, за щирість... за все.— Але прощавайте, мій шлях туди,-де моя — не ваша культура. (Цілує її руки.)

Манюра (тихо). І все ж таки поїдете?

Скиба. Поїду, Манюрочко.

Манюра. А якби я сказала — зостаньтесь?

Скиба (мовчить). Ні, Манюра, не залишусь. Прощавайте. Мені боляче розмовляти про це. Видно, такий уже мій шлях, щоб самотою по ньому йти... Бувайте! (Швидко виходить.)

Манюра (стоїть якусь мить нерухомо, потім біжить за ним, але вертається і знов залишається стояти, смикаючи хусточку зубами). Що ж, видно, така доля... І чому ж той, той... кого я кохаю всім серцем, за ким пішла б на край світу, чому він не покличе мене... Але він мовчить... я для нього чужа... Боже мій, якраз він...

Увіходить Прищепа і йде до свого столу.

Прищепа (до Манюри). Що це ви тут робите, Манюро?

Манюра.-Хіба вам не однаково! Як це ви мене примітили, дивуюсь. Адже ж я для вас чужа, зовсім чужа. (Раптом вибухає плачем і убігає в сльозах.)

Прищепа (дивиться здивовано їй вслід). Що це з нею? Обідив її хто, чи що? (Начинав писати.)

Анкет о в (увіходить). А, це ви, товаришу Прищепа. А я тут чуть не пропав без вас з цим ключем. (Показує на стіну.) Нельзя було взяти, а тут як схопило живіт, побіжав в комхоз 20, а у них, розумієте, ремонт, закрито ці місця, так я бігав аж в Наросвіту, ледве не здох дорогою. Фу-у-у-у, треба купити окремого ключа, а то коли-небудь... моя натура не видержить цієї культури.

Увіходить Кучерявий і йде до свого столу.

Кучерявий (до Прищепи). Куди це ви ходили? Я вас питаю, товаришу Прищепа.

Прищепа (дивиться на нього). До міськгоспу — вияснити нащот орендної плати з наших підприємств.

Кучерявий. А в кого ви питалися дозволения?

Прищепа (здивований). Якого дозволения? Я ж ходив у службовій справі.

Кучерявий. Ні, я бачу, що ви просто не хочете служити. Ну, добре, ми це вияснимо. Зараз же давайте папери до доповіді — я спішу.

Прищепа (знизує плечима, але подає папку з паперами і сам встає край столу Кучерявого). Ось папери. Ці до підпису, а це вступні.

Кучерявий (підписує не дивлячись). Ще. (Підписує.) Далі. Далі. Ще.. Далі. (Підписує десять або дванадцять паперів, не читаючи.) Далі. (До Анкетова.) Видали гроші Бубнову?...

Анкет о в. Так, видав. Тут/така справа, Бдрисе Михайловичу...

Кучерявий (не слухаючи). А, це мій наказ по підприємству. Добре. Прочитайте його вголос.

Прищепа (читає). "За дуже гарну і зразкову постановку діла в слюсарно-механічній майстерні оголошую подяку завідателю цієї майстерні т. Бубнову".

Кучерявий. Так, нехай всі бачать, як я вмію цінувати чесних робітників.

Анкетов (втручається). Проте дозвольте доповісти, Борисе Михайловичу, що в слюсарній не все гаразд, як би потім... баланс у них дуже поганий, здається, чи немає там розтрати.

Кучерявий (грізно). Що таке! Ви знов за своє. В кого баланс поганий?

Анкетов (змішавшись), Ні, ні, це... я так... так, це я помилився.

Кучерявий. То який же в них баланс?

Анкетов. Е... звичайно, нічого собі баланс.

Кучерявий. Як-то нічого собі?

Анкетов. Добрий, добрий баланс.

Кучерявий. Ну, то-то. Да, а ви перевірили баланс цього гада Макарона — з кравецької, що, там погано?

Анкетов. Так, так, зовсім погано. І накладні витрати, і все... (Вбік.) Ну, що тут поробиш з таким чортом, треба брехати.

Кучерявий. Добре, я бачу, що ви гарний булгахтер. Товариш Прищепа, напишіть наказа, що я збільшую зарплатню товаришу Анкетову на 15 карб, в місяць з першого числа.

Анкетов (радий). Спасибі, щиро дякую, Борисе Михайловичу. Дуже вдячний.

Кучерявий. Нічого, старайтесь, я вмію цінити робітників. А це (дістає з .кишені невеликий ключик) нате вам окремий ключ від уборної, вам, здається, часто треба, можете не турбуватись.

Анкетов (бере ключ). От спасибі, Борисе Михайловичу. А то я чуть не пропав!

Прищепа усміхається.

Кучерявий (грізно дивиться на Прищепу). Ви, зда-, ється, смієтесь з моїх розпоряджень. Зараз же напишіть ще наказа, що я оголошую сувору догану завідателю кравецької майстерні т. Макарону за... за халатну і злочинну, так, злочинну постановку діла, зараз же.

П р и щ е п а. Ні, я такого наказа не підпишу, це завідома неправда, майстерня — найкраще наше підприємство, що варте нагороди, а не догани.

Кучерявий (розлючений), к, то ви вже одверто не підкоряєтесь? (Вириває у нього папери.) Я сьогодні ж доповім правлінню — мені таких секретарів не треба. Можете шукати собі посади, а в мене ви більш не працюєте. Зараз же наготовте всі справи до передачі. (Виходить розлючений.)

Прищепа мовчки повертається до свого столу.

Анкетов (сідає переляканий на стілець). Ой! Що це з ним сьогодні. Ой, знов сходило! (Береться за живіт і дивиться на новий ключ.)

Манюра (схвильована вбігає з газетою в руках). Григорій Івановичу! Григорій Івановичу! Дивіться, що тут про вас в газеті надруковано. Ну! Я й не знала, що ви така знаменитість. Милий Григорій Івановичу!

Анкетов. Що таке? В газеті? Про Григорія Івановича? Да ну?

Манюра. Авжеж! О! дивіться (читає:) "Бібліографія/ Нові книжки. Григорій Прищепа "Коники в житі". Оповідання.— Ми знаємо Григорія Прищепу як талановитого поета, автора двох збірок поезій, що одразу звернули були на себе увагу щирістю чуття і музикою слова, яким молодий поет володіє з майже бездоганною майстерністю. Нова " книжка Прищепи свідчить за невпинний зріст талановитого письменника, що зумів знайти..."

Анкетов (вириває газету). Да ну! Де, де, покажіть. От тобі й Григорій Іванович. Ну, скажіть, пожалуйста. А я гадав, що ви просто так собі,— еге (читає:) "Григорій Прищепа... талановитого поета... видатне явище... поет всеукраїнського значення..: прекрасні зразки поезії".— Ну! То чого ж ви служите? Ну... (Тисне йому руку.) Віншую вас, Григорію Івановичу. То вам же наплювать тепер на... (озирається) на Кучерявого. Нехай тепер побачить, кого він звільняє. Нехай Манюрочка покаже йому газету — я би й сам показав, та небезпечно, якраз вилетиш разом з Григорієм Івановичем.

Манюра (здивовано). Як звільнив? Кого звільнив? Хто вилетів?

Анкетов (зітхає). Григорію Івановичу наплювать, написав книжку та й греби гроші лопатою, а в мене жінка та троє дітей, то мимоволі будеш плигати як малпа на ланцюзі, сюди смик — добрий баланс, туди смик — поганий баланс, ех, бухгалтерія засмикана...

Прищепа (усміхаючись). За те ж начальство вас любить, ось бачите — прибавку одержали, та ще* й ордена вам пожалувано: ключ од кабінету задумчивості.

Анкетов. Та не глузуйте хоч ви, Григорію Івановичу.

Манюра (схвильована, до Прищепи). Кучерявий вас звільнив? (Хапає його за руку.) Та невже... Як же... (Розгублено.) Як же ви... значить, ви, значить, вас не буде у нас. Та ні, цього не може бути.

Прищепа. Так, Манюрочко, звільнив, ви ж самі бачили, як він до мене чіплявся. (Бере у Анкетова газету.) Ану, дайте і мені, я й не бачив, що тут про мене добрі люди пишуть. А тільки даремне ви думаєте, товариш Анкетов, що для мене це звільнення байдуже... Для мене це така ж катастрофа, як і для кожного з нас,— може, ще й гірша. Не забувайте, що я і без того не мав роботи майже півроку, а ті гроші, що за книжку одержав, давно вже прожито. Адже ж в мене ще' мати сліпа... старенька, брат хворий, його в санаторій треба везти... а зараз (похиляє голову на руку) не знаю вже, що й пригадати...

Манюра. Не кажіть так, ради бога, не кажіть, а то я зареву, як остання дура... (Кладе йому руку на плече, ніжно.) Милий Григорій Іванович.

Раптом починає дзвонити телефон. Манюра підбігає до нього.

Манюра. А! Що? Так, торговельно-виробничий комбінат. Слухаю. Кучерявого? Ні, зараз немає, відкіля, аж з Контрольної Комісії, слухаю, слухаю. Передати Кучерявому, щоб завтра о 10 годині явився в Контрольну Комісію,— слухаю, слухаю — хто прийняв — Муравська, друкарка. (Вішає трубку.) Ну? Чи ви чули? Його вже кличуть в КАКА! Чуєте, Григорію Івановичу?

Увіходить Мокрина і зупиняється нерішуче край порога. Вдягнена в звичайне селянське вбрання, але чепурно і до лиця. В руках у неї кошик і невелика віконна рама з шибками.

Анкетов (побачивши Мокрину). Знов якась жінка до Кучерявого. Вам кого треба, громадянко?

Мокрина (наближаючись). Це тут... як його... ком... комбінат.

Анкетов. Тут, тут. Вам кого треба? Мокрина. Кучерявий Борис Михайлович тут служить?

Анкетов. Еге, тут, тільки зараз його немає.

Мокрина. Яй сама бачу, що немає, він же повнолиций, як місяць або угірочок, а тут всі, вибачайте, сухі, як скіпочки, видно, що в місті хліб позичаний. Так... що ж тут робити, мені ж його конче треба. А коли ж він буде? Може, незабаром, то я підожду, бо мені, розумієте, і то обридло вештатись отут по місту, та ще з цими шибками. У нас же немає склярів на селі.

Прищепа. Сідайте, будь ласка, почекайте, може, й прийде. (Читає газету, не звертаючи на неї жодної уваги.)

Мокрина еідає праворуч, віддаля обох столів, поставивши біля себе раму.

Манюра (що дивилась на неї, скрикує). Ах, боже мій! Я вже знаю. (Сміється і шепоче, проте досить голосно, Анкето-ву на вухо.) Ви знаєте, хто це така? Це ж жінка Бориса Михайловича... молочниця. Ну? (Прискає від реготу йому в ухо.)

Анкет о в (протирає вухо). То що це ви, як вам не соромно, Культурочко. Що про вас подумають. А ще Культура.

Манюра. Ой, не можу. (Знов прискає і втікає.) ' Мокрина (яка з цікавістю стежила за цією сценою, голосно). Ах, боже ж мій! Так ось де, значить, вона, ця куль-ту-ра, за якою Борис Михайлович поїхав. Ну! Руки голі, ноги голі, підтикана, неначе гречку косить вирядилась. От яка, значить, тая куль-ту-ра. (До Анкетова, що слухає усміхаючись.) Скажіть мені, будь ласка, товаришу, хто вона буде, ця панночка, що вам на вухо пирскала?

Анкето в. А що, правда, гарна?

Мокрина. Гарна то гарна, але чого це вона ноги продає, чи у вас тут всі дівчата в таких спідничках ходять? На кота довге, на собаку коротке. Ах, я й забула, що мені ще треба в кооперацію дочці на спідницю набрати. Коли ж це я вправлюсь все зробити?

Анкет о в (сміється). .Дивіться ж, не набирайте довгої, бачили, яка в місті мода. (Виходить.)

Мокрина. Добра мода, що и казати. (Мовчить.)

Прищепа читає газету. Пауза.

Мокрина (дивиться на Прищепу). Це, мабуть, секретар... бо газету читає. Спитати, чи скоро ж він прийде. (Підсовується трохи зі своїм стільцем і рамою ближче до Прищепи, який тим часом покинув газету і пише.) Товаришу секретар,, а товаришу секретар;

Прищепа (не піднімаючи голови). Слухаю вас.

Мокрина. Може, ви знаєте, чи скоро Борис Михайлович прийде?

Прищепа (пише хмуро). Ні, не знаю,.думаю, що, мабуть, скоро.

Пауза.

Мокрина (знов трохи підсовується). Товаришу секретар. Прищепа (не дивлячись, хмуро). Я за нього. Мокрина. А... чи не знаєте ви,, скільки грошей одержує Кучерявий в місяць?

Прищепа (дивиться на неї, усміхаючись). А навіщо це вам? Сто сорок карбованців,",

Мокрина (сплескує руками). В місяць! Прищепа. В місяць. (Знов пише мовчки.)

Пауза.

Мокрина (ще трохи підсовується). Сердитий секретар. Ще б спитати, да страшно. Чого він такий худий та блідий, мабуть, мало грошей бере. Аж жалко дивиться. (Дивиться на нього, підперши рукою щоку.) Екхм... гм. Товаришу секретар! Прищепа піднімає очі.

Вибачайте, а ви скільки грошей одержуєте?

Прищепа. Невже ви не можете мовчки сидіти? Навіщо вам мої гроші? (Знов пише.).

Пауза.

Мокрина (про себе). Сердиться. Мабуть, мало одержує. Або, може, його, не дай господи, сократили. В місті, кажуть, щодня їхнього брата скорочують. (Зітхає.) Попробую ще спитати. (Знов трохи підсовується до столу.) Кхм-гм... Товаришу секретар.

Прищепа (з досадою кидає перо). Скажіть мені, будь ласка, чи у вас в селі всі жінки такі балакучі, чи це тільки ви?

Мокрина (остаточно під'їждоюає до столу Прищепи). Та господь з вами, хіба ж я балакуча, я така мовчуща, як сорока в гостях.

Прищепа. Хіба що в гостях. Ну, то що вам ще треба? Вибачте, але в мене зовсім немає часу.

М о к р и н а. О, то нехай вам бог помагає, а тільки ж чоловік не млин, треба й одпочити. Адже ж ви й то такий худий та блідий, що жаль дивиться. (Хитає головою.) Чого це ви такий, товаришу секретар? Хіба ви чим хворі? Може, не дай бог, на сухоти або на серце...

Прищепа (починає роздратовуватись). Та вам-то яке діло. Хворий! Правду люди кажуть, що прийде сім баб, та й скажуть сім хвороб.

Мокрина (сміється). І то, мабуть, правда. Ну, то вибачте, я ж тільки так, від щирого серця, бо ви мені щось дуже вподобались, хоч і сердитесь на мене. Це ви, мабуть, тому такий смутний та худий, що в місті живете... (Зітхає.) І чого це воно усіх тягне до того міста, сказано, до міста по гроші, а на село по розум. Ось якби ви жили, наприклад, у нас в селі, та попоїли б молочка та сиру та попрацювали би на свіжому повітрі, тоді б вас і жінка не пізнала, який би ви стали міцний та гладкий, як бугайчик.

Манюра виглядає з дверей.

Прищеп а (роздратований). Будь ласка, дайте мені спокійно працювати.

Мокрина. Хіба ж я вам заважаю? (Мовчить.) Товаришу секретар, а товаришу секретар.

Прищепа (злісно кидає перо). Та що це за наказания боже! Що вам од мене треба?

Манюра пирскає від реготу.

Мокрина. Може б, ви попробували наших сільських пиріжків, будь ласка. (Хутко виймає, не дивлячись на досадливий рух Прищепи, кілька пиріжків з свого кошика І кладе їх на чисту серветку.) Ось дивіться, це з мадом, а це з повидлом, а це на меду, а це з сиром мандрики — смачні-пресмачні, масло аж тече.

Манюра знов регоче.

Прищепа (зривається розлючений). Та чи довго ви будете глузувати з мене з вашими хворобами, бугаями, варениками та мандриками! Чого ви до мене причепились? Не треба мені ні ваших порад, ні ваших пиріжків, забирайтесь звідси і дайте мені святого покою. (Сідає роздратований на своє місце, одвернувшись од Мокрини, яка мовчки дивиться на нього, хитаючи головою.)

Манюра зникає. Пауза.

Прищепа (не швидко обертається до Мокрини й говорить тихо). Вибачте мене, але в мене так розстроєні нерви останніми часами.

Мокрина (зітхає). Ні, це, мабуть, я сама винна, що роздратувала вас. (Тихо з переконливою щирістю та ласкою.) Не гнівайтесь на дурну бабу... я ж бачу, що вам і без мене чогось сумно на душі. А тільки не могла я

втерпіти, щоб не побалакати з вами по серцю, чогось мені одразу так жаль вас стало, неначе рідного... такий вже наш бабський звичай. Може, й вам було б легше на душі, коли б поділились з ким лихом.

, . Манюра знов підглядає із дверей.

Прищепа (прикро). Щось небагато охочих до чужого лиха.

Мокрина. В тім-то і горе. А у вас, мабуть, і жінки немає, ні матусі рідної, нема кому й розказати. Прищепа. Мати є.

Мокрина. Ну, то, мабуть, старенька-старенька, та ще, певно, й сліпенька, і догледіти за вами нікому, он у вас, вибачте, й сорочка не зашита, і рукав продраний.

Прищепа (дивиться на неї здивований та зворушений). Відкіля ви знаєте... і правда... мати сліпа. (Простягає їй руку.) Ну, то вибачте ж мені за мої грубощі, зараз мені й самому соромно.

Манюра витирає очі хусткою, сморкається й тікає.

Мокрина (тисне йому руку). Ну, то покуштуйте ж моїх пиріжків, щоб я бачила, що ви справді не сердитесь. (Передає йому пиріжки.)

Прищепа. Що з вами поробиш, давайте. (Бере кілька пиріжків.)

Мокрина. Вибачте, я ще хотіла вас спитати, чи довго ви тут служите?

Прищепа. Коли на те пішло, то я вже тут не служу, сьогодні мене звільнено.

Мокрина (сплескує руками). Я так і думала! Та за віщо?

Прищепа. А це вже ви у вашого Кучерявого спитайте.

Мокрина. Та що ж ви тепер робитимете?

Прищепа. Шукати посаду буду.

Мокрина. Та ну? (Зітхає.) Знаєте, що я вам скажу — якби ви згодились поїхати на село, от би я була рада.

Прищепа. На село? То вам-то що до цього?

Мокрина. Як що? Адже у нас колектив, майже тридцять членів, будуємо маслярню, сироварню-тощо. Ми ж шукаємо освічену людину, що це ви. Та ми б вас на руках носили — що там і казати. А як у нас добре, якби ви знали, які садки, левади, річка, і помешкання б для вас знайшлось гарне, чисте, жили б як в раю, й не пізнати б вас через місяць, яким би ви у нас зробились.

Прищепа (усміхається). І вареники б знайшлись?

Мокрина (весело). Та ще й які вареники — ви таких, мабуть, і не бачили в місті. А молоко, а сметанка, а мед, а сир — це все своє.

Прищепа. А що ж, я подумаю... може, й справді, це найкраща путь...

В цю хвилину чути гучну розмову і жіночий сміх, після чого зараз же увіходить Крушевська, друга дам а і Кучерявий.

Крушевська(хапаючи Кучерявого за руку). Нарешті-то ми вас знайшли, милий Борисе Михайловичу. Я така рада, така рада, прибігла навмисно, щоб тільки подякувати вам за вашу добрість. Просто не знаю, що б я й робила, якби не ваші двісті карбованців. Зараз же заплатила в фінвідділ, і тепер я така рада, така рада, що так би вас і поцілувала.

Між тим Кучерявий, побачивши Мокрину, одразу остовпенів, а потім робить

рух до дверей.

Крушевська (не перестаючи балакати, міцно держить його за руку). Право, поцілувала би, а може, і поцілую. (Зазирає йому в очі.) Та чого ж це ви озираєтесь навкруг — не бійтесь. Леночка все ідно нічого не чує. Дивіться ж, неодмінно приходіть увечері (спускаючи голоса), чоловіка не буде вдома.

Мокрина (що підвелась ще впочатку цієї сцени, робить крок до Кучерявого). Добридень, Борисе Михайловичу, я до вас, чи, може, не пізнали?

Кучерявий (вириваючи свою руку із рук Крушев-ської). Добридень, але вибачайте, я не маю зараз часу, чи, може...

Йде до дверей і дивиться туди, але стикається з Манюрою, .що підглядає своїм звичаєм, і гримає на неї.

А вам чого тут треба?

Манюра зникає.

Чорт батька зна що! Просто притулитись нема де. (Остаточно роздратований.) Зараз мені ніколи, приходьте завтра зранку, а й взагалі, я гадаю... (Іде й становиться позад свого столу.)

Мокрина (рішуче). Ні. Борисе Михайловичу, нічого нам з вами в Панаса грати , та і розмова наша недовга, завтра я не прийду, але й сьогодні звідси не вийду, поки ми з вами до пуття до щирого порахунку не добалакаємось.

Кучерявий. Я вас не розумію, до якого порахунку, вибачте, я не маю часу.

Мокрина. Ледача ж у вас пам'ять, Борисе Михайловичу. Коли ви забулись, як жили у мене шість років, то не дивуюся я, що це у вас із пам'яті виплило, бо (з іронією) знайшлись, мабуть, і тут щирі приятелі або приятельки, що догодили вам краще за мене. Це вже діло вашого сумління да вашої честі, і за цим (підкреслює), за цим порахунком я би до вас не пішла. Але є другий порахунок — це двісті карбованців, що ви взяли у мене, коли їхали в місто, це гроші громадські, тут вже мою честь зачеплено, і цих грошей я вам не подарую. Тричі я до вас писала, але ви мені навіть не відповідали, зараз же оддайте мені ці гроші, коли не схочете, щоб я інакше заговорила.

Кучерявий (почервонілий і роздратований). Я ж вам сказав, що зараз не можу з вами балакати, та ще про такі речі... що... що... про які тут не місце балакати. Потурбуйтесь дати мені спокій — я цієї розмови вести не можу. Тут служба, а не базар.

Мокрина (підіймаючи голос). А! То для мене тут служба, я тут, виходить, зайва людина. А для цих панів тут, мабуть, вітальня. Зараз же оддайте мені гроші!

Кучерявий (здержуючись). Я вам вже сказав, що тут не місце, я зараз виходжу.

Мокрина. Востаннє Питаю вас, оддасте ви мені гроші чи ні?

К у ч е р я в и й. Я ніяких грошей вам не винен, потурбуйтесь вийти.

Мокрина. Як! У вас хапає сорому сказати це мені у вічі? Забравши громадські гроші, сказати, що ви їх не винні!

Кучерявий (не тямлячи себе). Зараз же геть звідси!

Мокрина. А! Так ось воно що. (Іде до самого столу і, взявшись у боки, заступає йому дорогу.) Ось яка, значить, у тебе подяка, яке шанування! Забравши чужі гроші та в три вирви геть. Та ще які гроші! Чужа кривавиця, що за неї тридцять бідняків працювали і вдень, і вночі, одказуючи дитині в новій сорочці, в лишній скибці хліба. І на що ж пішли ці гроші... На гульню, на розпусту, на блискучі чоботи та жінкам на подарунки. Хіба ж я не чула, як ота пані майже не виснула тобі на шию за те, що ти подарував їй двісті карбованців. Двісті карбованців чужої кривавиці! Та хіба ж для того посадили тебе на таке велике місце, щоб ти дувся, як легке в горшку, та кривди робив? Та ще яке місце! Велике, святе, де ти мусив помагати народові, а що ти зробив з цього місця — смітник, плювальницю, щоб плювали тобі в очі! (Побачивши перевішену таблицю, сплескує руками і, одступивши здивовано на крок, показує на неї.) Так, так, дивись! Я малописьменна, але і я бачу, як написано вже над тобою це слово, якого ти став вартий.

Кучерявий (мимоволі озирається і, побачивши таблицю, червоніє і в лютості зриває її зі стінки.) А, так ось воно що! Хто! Хто смів вчинити цю нечувану образу? А! (Іде до Прищепи.) Це ваші штуки. Зараз же іду до прокурора, щоб вас арештували.

Прищепа (спокійно, не підводячись). Ідіть, ідіть, потіште добрих людей. Нехай посміються. Та, до речі, розкажіть і про гроші вашої жінки.

Кучерявий. А, побачим! (Як бомба, вилітає у двері, перевернувши Мокринину шибку.)

Крушевська і друга пані убігають за ним. Загальний сполох.

Мокрина. Ай, боже ж мій! Пропали мої шибки! Завіса падає хутко.

ДІЯ ТРЕТЯ

В садку перед Мокриниою хатою. Досить просторне місце, оточене деревами та кущами. Праворуч — рундукові двері, з кількома східцями в хату. Ліворуч — на авансцені — звичайна лавочка. Середина вільна. Рання погожа осінь. Чудовий, теплий, сонячний ранок.

Галя, Мокрина й Тетяна. Галя в простенькій, але оздобленій міській сукні, інші в звичайному селянському вбранні.

Мокрина (тягне до хати коша з різною городиною). Ну, цього, здається, буде. А що тісто, мамо?

Тетяна (на рундуку). Все гаразд. Підходить. Вже й піч затопила.

Галя (тягне дві великі кринки). А ось і сметана, мамо. Зараз ще принесу.

Мокрина. Добре, добре, тягни мерщій до хати. Ще ж сила роботи. Треба ще й вареники ліпити, й курей смажити, й киселя вчиняти.

Тетяна й Галя йдуть до хати. Хутко увіходить через садок Стусаненко, середнього віку селянин, з пугою в руках, і зараз же біжить до Мокрини.

Стусаненко. З неділею. Невже правда? Ну й кума! (Обіймає І чоломкається з Мокриною, не кидаючи пуги.) Невже правда? Одержали премію за наш колектив! Та кажіть-бо, кумо, не мучте — мені Пилип казав на дорозі, то я як почув, то й додому не заїздив, їй-бо, ріж мою душу вареником. Прямо з просорушки до вас, і не поїду, поки не скажете.

Мокрина (сміється). Та й не їдь, чого тобі їхати, все ідно сьогодні всі в нас обідатимуть цілим товариством всклад-ку. Сьогодні ж і про дальше остаточно вирішимо: чи переходити нам на статут комуни, чи ні, адже ж якраз всі в зборі.

Стусаненко (в захопленні). Та ну! От і добре. Значить, і вареники будуть. Вра! Ну, а як же не переходить! Звісно, тепер всі за комуну, хіба ж ми коли мали такого врожаю, а це ж тільки початок. А тут ще трахтора дістали. Та як же це все ж таки вийшло? Звідки ви пізнали? Невже трахтора насправді дадуть, ріж мою душу вареником!

Мокрина. Та в газеті ж надруковано, що нашому колективові присуджено за гарну роботу премію — трахтора. Але вибачай, мені ж багато роботи, ти ж сам розумієш — стільки народу нагодувати. Галю, Галю!

Стусаненко. Так я ж вам допоможу! (Плює на руки.) А я ж пащо! Ну й чудасія. Ну, то тепер, звісно, всі до комуни посунуть. (Озирається.) А де ж будуть збори, обід? Де ж столи?

Мокрина, Як де? Звісно, в хаті.

С т у с а н е н к о. Та що це ви, кумо. Хіба ж можна в хаті. Це ж ви нас усіх позадушуєте, ріж мою душу вареником! Краще ж отут, в холодку. Давайте я вам зараз все влаштую.

Мокрина (вагається). Хіба й справді...

Стусаненко. Та звісно ж! Я миттю. Де у вас столи? (Біжить до хати й зараз же тягне стола.) Я миттю. І як я тільки не знав, ріж мою душу вареником. (Становить стола І біжить за другим.) А нум, кумо! (Знов тягне вже з Мокриною великого стола.) А про мене там не написано? Сюди, сюди, так. Не написано, що, мовляв, член артілі Юхим Стусаненко, старший сировар? А де стільці?

Мокрина. Ні, цього не написано.

Стусаненко (тягне одразу штук 6 стільців І цілу лавку). А бодай їх писало! (Ладнає столи.) Давай скатертки. Так. Тепер посунь з того боку.

Ще. О. Прямо як на вокзалі в Києві. Що треба робити? (Плює на руки.) Я миттю. Щоб старший сировар Стусаненко та не зробив, та ще дістався премію. Станови сюди квіти, Галю, щоб усе по хвормі.

Увіходить Прищепа. Він дуже перемінився з вигляду, зміцнів, погладшав, на обличчі грає здоровий рум'янець, замість хмурої байдужливості тепер на всьому його погляді та рухах лежить відбиток спокійної впевненості

в своїх силах. Мокрина ввесь час метушиться.

Галя (кидається до Прищепи). Чого це ви вчора не приходили? А ми вас ждали, ждали...

Прищепа. Не можна було, Галочко, треба ж було підготовитись до сьогоднішніх зборів — статута скласти, майнове становище вияснити всіх наших членів. Адже ж сьогодні знаменний день, Галочко, знаменний для всіх нас. Сьогодні ми робимо дальший крок у нашому житті. Наша артіль, мабуть, стане комуною, а я...

Галя (пильно дивиться на нього). А ви?

Прищепа (сміється). А я хоч і не маю жодного господарства, все ж таки почуваю себе зворушеним — неначе й мені цей день обіцяє щось несподіване.

Г а л я. А я вже й книжку прочитала, що ви дали. Ах, яка ж там краса... і єсть же щасливі люди, що можуть мандрувати, бачити світ і всі його чуда: море, гори, великі міста. (Зітхає.) А я ось і в Києві не була ніколи.

Стусаненко (втручається). А я був, ха-ароший город — добре пам'ятаю і Лавру 22, і печери, і Варвару золотоверху 23, і як двадцять карбованців на вокзалі вкрали... Знаменитий город, ріж мою душу

вареником. Ну, я піду, треба ще, мабуть, тісто замішувати. Де у вас тісто, кумо? (Плює на руки.)

Мокрина. Та одчепись, дурний. І без тебе замісили.

Стусаненко. Ну, то я піду подивлюсь, чи все там по хвормі. (Іде в хату.)

Галя. Да, до речі, ви вчора одержали листа з Києва? Од кого це — од видавництва? Про вашу книжку? Що вони пишуть? Може, вже видрукована?

Мокрина (скінчила поратись і витирає руки фартухом). Якого листа, звідки? (Сідає поряд.)

Прищепа (трохи змішавшись). Та це... це не про книжку. З Києва лист, Мокрино.

Галя. Не про книжку? Про що ж тоді?

Прищепа. Мене кличуть до Києва... зовсім. Пропонують постійну роботу в видавництві. І платню добру обіцяють.

Галя. Ах! Я так і думала. Ну і що ж, що ж ви відповіли?

Мокрина (підводиться схвильована). Теле... запрошують до Києва. Значить, значить, ти виїдеш од нас? (Вражена.)

Прищепа. Вони прохають відповісти до 12-го. Але я ще нічого не писав. А проте, навряд, щоб я згодився зараз. Адже ж мені так добре у вас в артілі, то чого ж шукати кращого? Тут, біля вас, я знайшов життя, здоров'я, щастя, тут за простою, здоровою працею я відновився і тілом, і душею, тут ожили ми обидва — і я, і хворий мій брат, то чого ж бракує

мені ще? Творчості? Але, навпаки, ніколи за весь час мого життя я не почував стільки творчої сили, не мав стільки нових ідей, як тут,— та й не дивно. Тільки тут, торкаючись лона землі, коло самого джерела живого життя, можу я написати що-небудь справді прекрасне.

Мокрина (з запалом хапає його руки). Так. Так. Ніколи ще не зраджувала земля того, хто щиро її любить, хто хоче працювати біля неї. Вона, тільки вона дасть тобі і силу, і радість, і щастя!

Г а л я. Не можна казати так, мамо. Чи варта ж чого земля без міста, без міської науки? А як заслаб у нас взимку Петрусь, чи не ви ж возили його в місто до лікарні? Чи врятувала б його земля, якби не зробили операції лікарі в Червоному хресті? І тепер виряджаєте його в місто до школи. Та й земля не родила б, якби не місто. Трахтора, що в премію дістали, теж не в селі зроблено. Не врятує й земля без міської культури!

Мокрина. Спитай краще його, Григорія Івановича, багато дала йому ота міська культура? (Важко дише.) Він знає.

Прищепа (підводиться і, взявши Мокринині руки, говорить зворушений.) Вся моя душа зворушена, як тільки я згадаю, що зробила ти для мене, мій любий друже Мокрино. Не те, щоб їхати од вас кудись, по невідому долю, я би радий і зовсім зостатись у вас, бо тут моя доля, тут моє щастя, моя радість. (Озирається на Галю, що теж підводиться і одвертається замішана.) Спасибі <ж тобі за все, мій любий друже! (Тисне її руки.)

Мокрина (глибоко схвильована, палко). То хіба ж так, то хіба ж так вітатись нам з тобою? (Закидає йому руки на шию й палко цілує, а потім убігає в сльозах.)

Прищепа (замішаний повертається до Галі). Галю... Галочко... Що таке з мамою?

Галя (теж замішана). Я не знаю... хіба... хіба що вона не зрозуміла...

Увіходить дяк Ф і я л к о в, цього разу в цивільному вбранні, з кишені в нього стирчить величезний сувій паперу.

Фіялков (уклоняється). Наше шанування. З неділею вас, вельмишановний товариш Прищепа, добридень, Ганно Пилипівно. О, то у вас, я бачу, цілий бенкет, певно, з нагоди премії за вашу артіль. Аякже, чули, чули і ми з отцем Афонасієм, а проте, я тепер сам по собі.

Галя. Що це ви, Захаріє Семеновичу, я й не бачила вас в цивільному?

Фіялков (причепурюючись). Оная довгополая спецодежда не відповідає зараз моїм, екхм, інтелігентним заняттям. А я до вас, вельмишановний Григоріє Івановичу... за порадою.

Прищепа. До мене? То в чім же я можу вам порадити?

Фіялков. Будучи відомий письменник, ви добре розумієте в поезії. Отже, не відмовте прочитати оці (витягає з кишені сувій паперу), оці скромні плоди моєї музи 24. Чекаю вашої поради й критики.

Прищепа. Яй не знав, що ви поет, товаришу Фіялков.

Фіялков. Ще з отрочёських літ почуваю непереможний порив до творчості. Посилав до міста в газету, то не відповідають. Може б, ви допомогли надрукувати.

Прищепа. Не знаю вже, що вам і порадити. Залишіть, я прочитаю.

Фіялков. Дозвольте, я зараз прочитаю вам що-небудь, хоч коротеньке. (Розгортує довжелезну смугу паперу.) Ось, наприклад, "Жива церква, або Й нашим, і вашим".

Прищепа (переляканий). Ні, ні. Це дуже задовге, та й тема надто спеціальна.

З хати на рундук виходить Пшеничний і прислухається до розмови.

Фіялков. Ну, то хіба оце: "Нерозрішиме питання, або Чому в кооперації нема олії". (Одкашлюється й читає:)

Єгда мій розум сопарить Над суетной землею,

То можу все я зрозуміть

Макітрою моєю.

Нема для розуму препон Ні спереду, ні ззаду, На всі питання він дає Конкретную пораду.

Я розумію сонця путь

І місяця —одміни,

Я знаю, в чім аборта суть

І в чім дітей причина. Я розумію телефон І знаю всі науки — І як варити самогон, І як кроїти брюки.

Я розумію, як ліхтар

Електрикою світить,

Я можу навіть циркуляр

Із міста зрозуміти.

Але хай бог мене кара, Коли я розумію, Чому у нас в кооперації нема олії.

Галя (сміється). Ну й Захарій Семенович! То ви справжній поет.

Пшеничний (регоче на рундуку). Ах ти капосний книш! Придумав же, одставна книшохапія! Да як ти смів зі своїм позбавленим виборчих прав носом25 критику на кооперацію наводити. Може, тобі й Радянська влада не до вподоби? (Сходить у садок.) Драстуйте, Галю, драстуйте, Григорію Івановичу. Ну! Ах ти, одставна алілуя!26

Фіялков (засунувши руку за жилетку, поважно). Одстаньте, Євстахіє Амосовичу, ви, може, й добрий хвершал, але в поезії не тямите, а щодо моїх громадських прав, то як поет, або, як тепер кажуть, сількор, я перебуваю навіть під особливою, гм, увагою Радянської влади. Бо (підіймає лаль-ця), бо поетичний талан,єсть вищий над усяких прерогатив.

Пшеничний. Це все дуже добре, але що це ти тут наплів про мене Мокрині Іванівні? Як Вознюченка до неї хватав? Пробачте Григорію Івановичу. (Наступає на Фіялкова.) Думаєш, я не знаю!

Фіялков. Я? Що це ви, бог. з вами, Євстахію Амосовичу. (Ховається за Галю.)

Пшеничний (наступає). А, тепер злякався! Так я, по-твоєму, касторка, спринцовка, куроцап, тільки гроші в селян видурюю? Так ось яка твоя / дяка, довгопола книшохапія, бувший дурман, одставна релігія! Ти думаєш, що ти поли обрізав, то й громадянином зробився. А ти забув, як я тебе од грішної хвороби лікував, та про твої паскудні пригоди мовчав.

Фіялков (в жахові). Ради бога, Євстахію Амосовичу, замовчіть. При дєвиці женського пола!!

Пшеничний. А тепер замовчіть! Зараз же піду розкажу отцю Афонасію і твоїй жінці, від якої хвороби я тебе лікував та скільки на твою священну особу протарголу та копайського бальзаму27 занапастив. Знатимеш тоді, яка я спринцовка, без якої б ти пропав як собака.

Фіялков. Пробачте, змилуйтесь, Євстахію Амосовичу, як каже, писаніє премудрості сина Сирахова28. (Тікає в хату.)

Пшеничний. А тепер змилуйтесь! Я тобГпокажу, як поперек мого шляху ніс свій совати. (Біжить за ним в хату.)

Прищепа (сміється). Ну, й кумедний же дяк — це йому, мабуть, за те попало, що Вознюченка до Мокрини сватав, адже ж фершал сам не від того, щоб до неї під'їхати. Ну, то як же, моя Галочко? (Бере її руки.) Моя чи не моя?. (Дивиться їй у вічі.)

Галя (опускає очі, тихо). Себе спитайте...

Прищепа (саджає її рядом з собою на лаву). О, як про мене, то моя, моя назавжди. Бо себе питаю майже з того часу, як побачив тебе, чи не тут моя доля. І бачу, що тут, біля тебе, моя люба дівчино... Тут біля тебе збудеться все, про що я мріяв так давно, до чого весь час поривало мою душу: творчість, вільна праця коло землі і люба дівчина, подруга й співробітниця на все життя.

Галя. І ти (замішана) —... і ви не боїтесь залишитись тут, біля мене... на селі?

Прищепа. Чого ж мені боятись? Хіба свого щастя. Та чи є ж де краща доля! Удень я працюватиму в полі, в садку, в конторі, через місяць або два я дістану у видавництві гроші й сплачу свій пай до комуни, а увечері писатиму або читатимемо що-небудь з тобою. І ось не мине й двох років, як ми' утворимо навколо себе таке ясне і тепле огнище культури, праці,

нового побуту, бо це і є справжня культура, і кращої за неї годі шукати в цілому світі. Правда, моя Галочко?

Галя (зітхає йхитає з сумнівом головою). Ні, не правда; не так...

Прищепа (вражений, відхиляється від неї). Як не правда! То значить, ти... не любиш мене?

Галя мовчки закидує руки йому на шию,, цілує і ховає обличчя на його

грудях.

Прищепа (здивований). От тобі й маєш. В чому ж тоді діло? (Бере її за плечі й дивиться у вічі.) В чому ж тоді справа?

Галя. Хіба ти не бачиш сам, що я люблю тебе, люблю вже давно. Але ніколи, чуєш, ніколи я не піду за тебе тут, на селі! Ніколи. Досить з мене маминого прикладу, він навчив мене добре.

Прищепа (вражений). Але чому, чому?

Галя (палко). Тому, що я хочу бути вартою тебе. Тому, що я не хочу загубити тебе через який-небудь рік. Тому, що я не хочу зав'язати тобі світ, щоб ти кляв і мене, і свою долю!

Прищепа. Та в чому ж причина. В чому?

Галя (загарливо). То хіба ж ти сам не казав, що не досить писати, що треба змагатись, боротись за кожний крок вперед по важкому шляху письменника. Добре ж ти обстоюватимеш свої права, сидячи тут на землі, не маючи, може, й години, щоб написати кому-небудь листа.

Прищепа (тре чоло, тихо). Навіщо ти розбиваєш так немилосердно всі мої мрії... всі мої мрії про щастя... (Похиляє голову на руки.)

Галя (підводиться і кладе йому руку на плече). Ні, не розбити твоє щастя я хочу, а устроїтм його. Який туман застила твої очі? Хіба ж я, бідна, дурна неосвічена дівчина, мушу показувати тобі твій шлях? Чи не лежить же він перед тобою — широкий, певний, ясний? Невже ж ти не розумієш сам, що тобі треба пориватись в широкі світи, а не сидіти тут коло мене та мріяти про затишну хатку?

Прищепа (збентежений). Ну, то що ж робити, що...

Галя. Зараз же, може, ще й сьогодні після обіду їдь до Києва. Згоджуйся, бери працю, а за три дні і я приїду до тебе. Тоді і одружимось. А інакше й дивитись на тебе не хочу.

Прищепа. І це твоє останнє слово?

Галя. Останнє слово.

Прищепа (рішуче). Ну, то так воно й буде. (Бере її руки.) Ти моя доля, і за твоїм проводом — до праці, до щастя, у широкі світи!

Галя. У широкі світи! А тепер іди — мені ще багато роботи, адже ж мама й то одна порається.

Мокрина виходить з хати причепурена і вже зовсім готова, щоб приймати гостей. Хвилювання й урочистість наступного приймання надають їй багато краси й навіть величності, вона вся опанована передчуттям близького щастя. Вся вона, як золота осінь,— уособлення рясноти й задоволення праці. За нею якась молодиця з членів артілі несе стос тарілок.

Мокрина. Галю, ти тут? Ми вже майже скінчили з Меласею, спасибі, прийшла допомогти. Ось тільки стола влаштувати. Іди допоможи бабусі біля печі.

Галя. Зараз, мамо, зараз. (Убігає до хати.)

Прищепа іде за нею.

Мокрина (весело, бадьоро). Швидше, Меласю, швидше — вже час. (Розстановлюють удвох тарілки.) Станови трохи просторніше, ось так. Тепер давай ложки. Неси хліб, огірки, помідори, таранку, оселедця.

Обидві бігають весь час з тарілками й півмисками з усякою стравою.

М о к р и н а. Це що? Огірки? Треба ще накришити цибулі, скажи Галі, щоб накришила. Та й хліба більш нарізала., цього ж мало.

Пораються, ладнають.

Стусан енко (теж тягне якісь півмиски, з повним ротом). Ковбаса. Я таки вже покуштував Зі піваршина. Ну й добряча, ріж мою душу вареником. (Бігає до хати й назад.)

Мокрина. Станови тут. Та спитай, чи не час виймати з печі м'ясо.

Стусан енко (знов тягне велику миску). Баклажани, смажені з помідорами. (Засовує пальця в миску І обсмоктує.) Ну й смачні ж, бодай їх,— і як це ти тільки вмієш. А перець так аж в роті гсірить, ріж мою душу вареником.

Мокрина. Швидше, швидше. Неси яблука, грушки, сливи. (Стусаненко тягне великий кош з садовиною, плямкаючи яблуко.) Я ж зараз. Щоб старший сировар Стусаненко та не впорався.

Мокрина. Якби ти знав, Юхиме... (Кладе йому обидві руки на плечі.) Якби ти знав, Юхиме, який це великий день для мене сьогодні.

Стусаненко (плямкаючи яблуко). Ну, то звісно ж. Премію одержали — це ж не кожного дня буває.

Мокрина. Та, і премію, і це теж. Але сьогодні ми мусимо ще щільніше об'єднати і нашу працю, і все наше майно, ти ж знаєш, сьогодні ми хочемо перейти на статут комуни, усуспільнити й землю, й худобу, навіть жити постановимо укупі, навесні й будувати почнемо.

Стусаненко. Та звісно ж! Давно пора.

Мокрина. Так, Юхиме, збудеться все, до чого я прагнула за всенький час мого життя. Але знаєш (зітхає), все ж таки мені якось боляче... може, доведеться кинути й цю хату, й цей садок. Гхоч багато натерпілась я тут лиха, але знаєш, якраз сьогодні мені всміхнулась тут одна велика радість і знов потягнуло до садочка, до власної хати. (Підіймає голову.) Але це тільки на мить. Будьмо ж веселі, щасливі, Юхиме.

Стусаненко. Бра! Вкупі працювали, вкупі й п'яні, будемо. А проте (чеше потилицю), з тобою ж пива не звариш, ти ж і чарки не дозволиш випити за обідом. Ех! і .

Мокрина (сміється). Ні, ні, Юхиме, не будемо ганьбити нашого громадського свята. Та й навіщо ж вона, ота клята горілка? Хіба нема в нас нашого фрухтового вина? Хоч і не міцне, зате своє, артільне.

Стусаненко (чеше потилицю). Та вже ж що з тобою

поробиш. і

Мелася тягне, високо держачи, блюдо з печеним.

Стусаненко (в захопленні). А пахне ж як, ріж мою душу вареником! (Засовує пальця в блюдо й обсмоктує.) А підлива яка!

Мелася. Геть, не смій пучок совати!

Мокрина. Ну, то принеси ж, Юхиме, барильце з вином та глечики, щоб налляти.

Стусаненко. Я миттю! (Плює на руки.) Щоб старший винокур Стусаненко (тягне барильце,і становить біля столів на лаві), хоч і не варто воно того, оте вино... Ех.

Мокрина (розливає вино по глЛечиках). Якби ти знав, Юхиме, як радіє моя душа, коли я бачу цю рясноту, цю гойність осени, цю щедрість землі, що годує всіх,, хто працює біля неї. Я б хотіла стояти отак увесь час і повними жменями роздавати все, що дає нам щедра земля... і цей хліб, такий запашний і золотистий, і румуні яблука, й соковите м'ясо. Чи може ж бути де краще, як у нас на селі, що годує всис людей.

Стусаненко. Е, ні, не кажи цього, кумо. Без города й село" нічого не варте, без міста й земля не розщедриться. Адже ж і отого трактора, що нам подарували, в городі на фабриці зроблено, та й інші машини. Багато б ми мали з нашої землі з отих дідівських клаптиків, якби не навчило нас місто, як і орати, і сіяти по-новому. А без машин і спільної праці не заведеш. Он в Любинецькій комуні — все машини. В нас торік вся городина посохла, а в них водокачка біля ставку аж 14 десятин поливає. Не вродило одне, вродить друге, на все в них порада є — городська культура навчила!

Мокрина (сміється). О, то й ти за культуру, Юхиме.

Стусаненко. Ну, аякже. Без культури й земля дура.

Мокрина (зітхає). Може, й правда...

Голос з хати: "Юхиме, Юхиме".

Стусаненко. Агов. Я зараз. (Убігає.)

Мокрина (сама). Невже ж насправді можливе таке щастя... Невже ж і на мене сонечко гляне... навіть і вірити страшно. (Іде до хати, але відступає вражена.)

З хати виходить Кучерявий. Він дуже перемінився. Худий, жовтий, борода неголена, замість колишньої пихи на обличчі вираз жовчної та хмурої підозріливості. Вдягнений неохайно, навіть убого, чоботи порозлазились.

Мокрина (вхопившись за серце). Ти! Ти!

Кучерявий (хмуро й зле всміхаючись). Не пізнала? Мабуть, не сподівалась? Де ж там. Де ж там про чоловіка згадати за такого веселого життя, он які бенкети влаштовуєш.

Мокрина. Чого... чого ти прийшов. Чого тобі треба від мене?

Кучерявий (не слухаючи). А може, це ти заміж зібра-лась? Весілля при живому чоловікові справляєш. А то, може, це ти мене таким бенкетом зустрічаєш?

Мокрина. Чого! Чого ти прийшов до мене?

Кучерявий. Як-то чого? Хіба ж я не властен до своєї хати вернутись? (Сходить в садок.)

Мокрина (схвильована). Тут немає твоєї хати, Борис, ти сам відштовхнув мою руку, коли я благала тебе не кидати мене, наші шляхи розійшлись назавжди, і не я в тому винна.

Кучерявий. Ось воно як... іди, мовляв, звідки прийшов, а мені й без тебе добре. Втішилась, заміж зібралась, молода дуже — нової любові забажала.

Мокрина (стримуючись). Я... я не жену тебе. (Вагаючись.) Ми не женемо нікого, хто хоче працювати. Йди до нас, до колективу, земля прощає всім, вона прийме кожного, навіть того, хто її зрадив, коли він повернеться до неї. Але від мене... від мене тобі нема чого сподіватись.

Кучерявий. Ось воно як. Добра ж твоя ласка, дякую. Це виходить, в наймити до тебе йти. Та й не до тебе, а до "вас". До кого ж це до "вас"? До голоштанної комуни, де немає жодного справжнього господаря. Або, може, до твого полюбовника, до того ледащого Прищепи, якого я колись в три вирви вигнав. Да ти знаєш, що під моєю владою по сто чоловіка було й буде, та й не такого падла, як твій Прищепа! Останнього розуму загубила, як закохалась на старощах.

Мокрина. Зараз же вийди звідси!

Кучерявий. Не до вподоби. Думаєш, нічого не знаю про твої пригоди? Але даремно напосудилась, моя любо. Він і дивитись на тебе не схоче, не до тебе, а до твоєї дочки залицяється. Ха-ха! Даремно вбралася, неначе наречена. Я он тільки до хати увійшов, бачив, як вони там цілувалися в світлиці.

Мокрина (кричить). Зараз же геть звідси! Галю! Галю!

Прищепа вбігає при останніх словах, які він чує і зараз же рішуче підходить до Кучерявого.

П и.и щ е п а. л" Слухайте, добродію, може б ви пішли звідси,'а^то недобре вам буде, як люди зберуться.

Кучерявий. А ти хто тут? Як я тебе зі служби вигнав, то ти до моєї хати подавсь. Певно, легше на утриманні в полюбовниці жити, ніж працювати.

Прищепа (усміхається). І справді. Мабуть, і ви за таким життям занудились, якщо не посоромились повернутись туди, звідки вас колись вигнали. Ну що ж, просимо, адже в,на£ тут колектив, комуна, як-небудь і вас прогодуємо, бувають і такі "накладні" витрати.

Кучерявий. Ах, ти, гад! (Розлючений, замахується на нього.),

Мокрина (кидається на них). Грицю.

Прищепа (спокійно хапає Кучерявого за руку і відштовхує). Право, йшли б ви звідси, а то, може, ви хочете повернути нам ті 200 карбованців, що вкрали в нашого колективу? Ну, то гаразд, якраз час: за кілька хвилин тут всі будуть у зборі, бачите,— ждемо.

Кучерявий (хмуро озирається). У, собака, гад. (Свариться кулаком.) Плювати я на всіх вас хотів. Сволота. Мене, може, на директора заводу призначають в Луганському29. Потрібні ви мені дуже. Прощавай, цілуйся зі своїм любчиком, стерво, а проте, й тут проґавила — він вже з дочкою цілується, ха-ха! (Виходить через садок.)

Прищепа. Мерзенник.

Мокрина падає на стілець і плаче, закривши лице руками.

Галя (вибігає з хати й кидається до Мокрини). Мамочко, мамо! Григорію Івановичу, що таке з мамою?

Мокрина (крізь сльози). Як... як він смів сказати, що ти, ти... що ви з Галею цілувались.

Галя (спалахнувши, дивиться на Прищепу). Хто... хто сказав... що...

Прищепа (рішуче наближається й бере Мокрину за руку). Прости мене, мій любий друже, це вже я винний перед тобою, але не встигли тобі ми сказати.

Мокрина перестає плакати і дивиться зворушена на нього.

Прищепа (хвилюючись). Так, Мокрино Іванівно, гнівайся не гнівайся, а сказати треба... (Бере Галю за руку.) Та й що казати, бачиш сама — любимо ми з Галею один одного... благослови.

Мо крина (хапається за серце). Ти... ти з Галею... а я... а я думала... А я... Так ось якої радості чекала я сьогодні! (Приголомшена.) І ти... ти... кого я так... кого я так кохала, мов... мов... (Ревно плаче.)

Галя. Мамочко, мамочко, заспокойтесь. (Метушиться, даєЛй води.) Випийте ось води...

— Прищепа (сідає коло неї-і ніжно бере її руки). Ну, то чого ж ти плачеш, мій любий друже, ти ж сама казала, що любиш мене, мов рідного.

Мокрина. Ні... ні, не так, як рідного! І ти, ти, покидаєш, покидаєш мене, хіба ж ти не знаєш, як тяжко... як тяжко мені розлучитись з тобою... з вами обома... одразу... одразу...

Галя.— Мамочко,хлюба мамочко... адже ж він письменник, поет, культурна людина.

Мокрина. Знов! Знов та проклята культура!

Галя. Так, мамо, знов. Хіба ж ми можемо тримати коло себе отут у глушині письменника, поета, зав'язати світ видатній людині, що перед нею розстилається такий широкий, такий привабливий шлях. Йому треба, розумієш, мамо, конче треба їхати, їхати навіть завтра до Києва, куди його кличуть до рідної, любої йому роботи. Яке ж ми маємо право тримати його? Хіба ж ти хотіла б загубити його? Ти, що так любиш його.

Мокрина (перестає плакати і довго мовчить, потім піднімає голову). Так... так... правда... не можна приручити вільного сокола...

Прищепа (знов схиляється до неї). Ну, то благословляєш, не гніваєшся, мій любий друже?

Мокрина (ніжно, але спокійно цілує його в чоло). Так, благословляю... хай бог пощастить тобі. Але залишіть мене поки саму... я... мені так тяжко...

Прищепа. Заспокойся, мій друже, відпочинь, скоро вже наші поприходять. Я піду там зустріну... в хаті...

Галя (бере і цілує руки Мокрини). Ти ж сама не могла б вибрати мені кращого чоловіка. Хіба ж ми перестанемо любити тебе... Ми будемо писати, приїжджати до вас... і ти будеш завітати частенько до нас до Києва, це ж зовсім близенько, одна ніч — і Київ.

Мокрина (знов починає плакати). Ну, то чому, чому ж ви не могли залишитись тут біля мене? (Перестає плакати, загарливо.) Це все ти, це ти забажала цього.! Я ж сама чула, як він волів залишитись тут, як казав, що йому добре в нас, що тільки в нас він знайшов здоров'я, щастя, що ніколи за весь час свого життя не почував він стільки сили та бажання писати. (Підводиться.) Це ти, ти, невдячна дитина, ти навчила його, ти забажала, як той Борис, веселого життя, ти збила його з певного шляху, який він сам, він сам вважає за кращий. (Падає обурена на лаву.)

Галя (сідає біля неї, ніжно й переконливо). Невже ж ви не розумієте, мамо, що вже через який-небудь рік він почав би тяжитися таким життям та рватись, мов птиця, на волю. Такі люди, мамочко, можуть припасти, пригорнутись на час до землі, щоб набратись від неї свіжих сил,— але тільки на час. Потім їх знов непереможно пориває в широкі світи, й не нашим жіночим слабим рукам затримати їх, мамочко. І коли така ось, як я, бідна сільська дівчина захоче затримати біля себе культурну людину, вона мусить піднятись сама до його рівня та йти з ним руч-об-руч його шляхом.

Мокрина (прикро). За віщо ж, за віщо ж він дякував мені так щиро, невже ж тільки за наречену, .що знайшов в моїй хаті?

Галя. Ні, мамо, не за це тільки, ми обидві були йому потрібні, ти зміцнила його сили, а я повертаю його міській культурі.

Мокрина. Так ось воно, значить, те золоте жниво мого життя, що я так чекала сьогодні... Галя. Мамо, рідна мамо!

Мокрина (підводиться, перемігши себе). Ні, ні, нічого, нічого... (Озирається навколо.) Золоте жниво... (Рішуче.) Так. Це моє жниво, жниво моєї праці, й воно ніколи не зрадить. (Заспокоїлась, цілує Галю.) Будь щаслива, доню. Все гаразд, все гаразд. Іди.

Галя йде в хату. Стусаненко увіходить через садок, тягнучи величезний самовар (або бляшаний бак) і кричить ще здалека.

Стусаненко. Дивись, кумо, що я дістав, у Семена Пилиповича, в хаті-читальні30! Цілий трахтор '— ледве допер, ріж мою душу вареником, горілки не даєш, то хоч чаюватимемо по обіді. Ф-фу — ледве допер. (Становить на землі.)

Мокрина (іде до нього, ніяково всміхаючись). Добре, Юхиме, добре... (Хитається.) Що це я... неначе справді впилася. (Хапається за стілець.)

Стусаненко (пильно придивляється до неї). Що це з тобою, кумо?

Мокрина. Нічого, нічого, Юхиме, втомилася я трохи. Та ще й випила — піднесли мені добрі люди повну-повнісі-ньку чару... хоч і не хтіла, а мусила випити. (Раптом, не втримавшись, похиляє голову на Стусаненкове плече і тихо плаче.)

Стусаненко (очманілий). От тобі й маєш! Кумо, кумо, моя голубонько. Чого це ти?

Мокрина (витирає очі). Ні, ні, Юхиме... нічого... це вже пройшло... це я так. То як це ти казав, Юхиме, без культури й земля дура?

Стусаненко (весело). Ну, аякже! Ти ж чула, як казав Трохим Трохимович — агроном, що треба не тільки брати та брати од землі, а давати і їй, повернути і землі чогось спояшвного, наприклад, селітри, або як це він казав, еге — азо-гу. Наука до всього доходить.

Мокрина. Так, Юхиме, так, правда. (Зітхає.). Але дорого мені коштувала ота наука...

Гомін у хаті.

Стусаненко. Га! То вже поприходили. Га-га-га!

Сюди, товариші. Заходьте. Будете знати, за що старший^

комунар Юхим Стусаненко премію дістав. ^

З хати увіходять чоловік з двадцять селян і селянок, всі радо вітають Мокрину. З ними Прищепа й 'Гал я.'-

С е л я н и. З неділею! Добридень, добридень, тіточко! Оце добре, що в садку. Доброго здоров'я. Як вас бог милує,,кумо. Добридень.

Привітання.

Старий селянин. Бачиш, кумо, трохи не всім селом до тебе приперли — сама винна, було не збирати нас усіх до гурту, а тепер вже хоч-не-хоч, а приймай.

Мокрина. Не я вас згуртувала, товариші, а життя. Самі бачите, що на таких клаптиках, як у нас з вами, поодиноким господарством не проживеш.

Старий селянин. Еге, бачили, а тільки ж ти нам справжню дорогу показала. Тепер-то всі бачимо, всі тепер до нашого колективу посунуть.

Селяни. Ну, аякж^. Хіба ж можна рівняти. Тільки тепері на ноги повставали!

Стусаненко. Та звісно ж! Як роблять укупі, то не болить у пупі. Хоча, звісно, якби не я, старший комунар Стусаненко...

Мокрина. Ну, то сідайте ж, товариші, прошу. Сідайте, де кому до вподоби. Петро, Настусю, Параско! А ви чого ж це, Семене Онисимовичу. Галю, дай ще стільців.

Старий селянин. Ну, і наготовила ж ти, кумо, де тільки в тебе й береться. На все ти в нас перша.

Стусаненко (з повним ротом). Так, так! Такої не було й не буде, Якби ви знали, що там ще є — го-го! Баклажа-ни-автомати, або автомобілі31. Ось почекайте, заснуємо комуну, щодня так обідатимемо. От тільки шкода — випити чортма.

М окр и н а. Ти знов за своє, Юхиме. Ну, то що ж, товариші, з такої нагоди й вина випити можна,— хоч і не міцне, зате своє, артільне. Галю, налляй там зі свого боку. Григорію Івановичу (сама теж наливає усім), і я з вами вип'ю. За ваше здоров'я, за громаду, за майбутню нашу комуну!

Старий селянин (підводиться). Громада, товариші, великий чоловік, хто нас усіх до гурту з'єднав? Мокрина Коваленчиха. Хто Вознюченка та інших куркулів з созу викинув? Вона — Коваленчиха Мокрина. Хто справжній колектив утворив? Все вона, через її й премію дістали. То-то їй же й дякуватимемо, за її здоров'я й чарку вип'ємо. Хай живе на довгі роки наша рідна Коваленчиха Мокрина!

Усі. Так, так, правда! Хай живе Мокрина! На здоров'я Мокрини! Другої такої не було й не буде! (Всі вітають Мокрину.)

Мокрина (зворушена). Спасибі, спасибі, товариші. (Чоломкається зі старим селянином.) Що вже там казати —■ більша громада, як одна баба, а що до гурту з'єднались, то і без мене б життя вас з'єднало. А що премію дістали, то це собі дякуйте, та ще он Григорію Івановичу, тому, хто описав наш колектив ДЛ^І конкурсу. Ще б пак не дістати премії, коли про нас письменник написав.

Стусаненко. Ну, то звісно ж! Хіба ж можна рівняти, то ж письменник. Зроду так собака не завиє, як вовк, і голос не той. От, наприклад, коли я заспіваю, то...

Усі. Та цить-бо. От іще кара божа з отим Стусанен-ком.

Стусаненко (не вгомонюється). А як написати, це ж половина діла, це ж все Ідно, коли хто кого сватає — зроду ще без брехні ніхто не сватався, коли, наприклад, трапляються дурні свати, або ще, не дай господи, гугняві, або запикуваті, то почнуть мемекати ме-ме і нічого не домекають-ся, а як попадеться розумний, та ще язикатий, ось,

наприклад, як би і я, то як почне доводити та розписувати і теє, і теє, і теє — чого й не було зроду, такого набреше, що і собака...

У с і. Та цить-бо ти. Дайте, хто там ближче, йому стусана, щоб замовчав!

Прищепа (підводиться). Не тому, товариші, хвала, хто написав, а тому, хто зробив,— собі дякуйте, а найбільш Мок-рині Іванівні, що з'єднала всіх до гурту, до комуни, що направила вас на певний шлях. Проста, майже неписьменна жінка, зрозуміла вона всім своїм розумом, що не досить ще об'єднати отаких бідняків, як ми з вами, щоб одразу покращало наше життя. Ні, для цього треба, щоб з наших розпорошених невмілих господарств, де нічого не змінилося аж од царя Панька 32, щоб з цих дідівських звичаїв перейти на госпо-дарство-фабрику, на господарство-завод, де все передбачено, де кожний дар природи використовується з найбільшою силою та зиском. Ясно, що кожний з вас не подужав би такої переміни, але в гурті, в артілі, в господарстві-комуні чудово, безмірно збільшуються та міцніють наші сили. І якщо минулого року в нас були тільки перші кроки, тільки спроба наших об'єднаних сил, то тепер ми вже зцементовані в міцний колектив. І коли торік дехто з вас ще вагався, чи усуспільнювати реманент та засівати спільний клин, то сьогодні вже ніхто не вагається, щоб піти і далі цим шляхом, об'єднати в комуну все своє майно. Ось той шлях, товариші, шлях культурного виробництва, певний шлях соціалізму, що до нього скерувала вас Мокрина Коваленчиха ясним своїм розумом та щирою любов'ю до праці.

Усі. Правда! Гаразд! Правда! Хай живе Мокрина! На здоров'я Мокрини.

Усі вітають Мокрину і Прищепу. Мокрина обіймається з усіма.

Перший селянин. І що то значить мати-земля. Це вона навчила тебе, Мокрино, від неї і розум і щастя, кращого і в місті не знайдеш. Хай же

вона годує й поїть нас далі (простягає до Мокрини свою склянку), а ми з тобою вип'ємо, кумо!

Мокрина (підводиться). Вип'ємо, любий мій діду, хоч і випила я вже сьогодні повну-повнісіньку чару, що налляла мені доля... Але не земля навчила мене, діду, а життя. Ще торік я думала так само, як і ти, що немає кращого розуму, як на землі, що ніхто так не порадить і не заспокоїть, як власна хата... І сьогодні я зрозуміла, що і власна хата, й земля нічого не варті без міста, бо повз кожної хати іде шлях до міста, в широкі світи, і як не зачиняти її двері, не сховаєшся од живого життя, що кипить і кличе за порогом. І земля нічого не варта без міста, бо й вона, моя рідна, не може все давати та давати, не маючи нічого взамін, і перестала б вона родити, якби місто не вертало їй сил. І село не проживе без міста, бо й для нас там палають горна і курять "високі димарі. І тепер переконалася я, що немає більшого щастя, як праця... дружна, корисна праця, бо тільки вона ніколи не зрадить, тільки вона дає і радість, і спокій, але й цій праці в гурті навчило нас місто, бо неможлива спільна праця без машин, без міської науки.

А наука ця зветься культурою, ще торік це слово здавалося мені таким заклятим, ворожим... Але тепер я знаю, що воно таке, ця культура, і хоч нелегко дісталася мені ця наука, та не проживеш без неї, товариші.

Отже, до спільної праці, до культури, що кличе вперед нас усіх!

Рух. Клики. Вітання. Завіса.